

НУБІП України

НУБІП України

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

14.03 – КМР. 44 “З” 2021.02.02. 016 ПЗ

ШУТКИ ВОЛОДИМИРА ЯРОСЛАВОВИЧА

2021 р.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Факультет юридичний

УДК 349.6

ПОГОДЖЕНО
Декан юридичного факультету
та

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
Завшувач кафедри адміністративного
фінансового права

Яра О. С.

Курило В.І.

“ ” 2021 р.

“ ” 2021 р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: «Особливості судового пізнання у справах, пов'язані з насильством щодо дітей»

Спеціальність _____ 081 «Право» _____

(код і назва)

Освітня програма _____ Право _____
(назва)
Орієнтація освітньої програми _____ освітньо-професійна _____

Гарант освітньої програми

д.ю.н., доцент

М.А. Дейнега

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи
к.ю.н., професор

О.С. Яра

Виконав

В.Я. Шутка

КИЇВ – 2021

КИЇВ – 2021

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Факультет юридичний

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри адміністративного та
фінансового права
д.ю.н., професор
Курило В.І.
2021 року

ЗАВДАННЯ

ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТУ

Шутки Володимира Ярославича

(прізвище, ім'я по батькові)

Спеціальність

081 Право

(код і назва)

Освітня програма

Право

(назва)

Орієнтація освітньої програми _____ Освітньо-
професійна

(освітньо-професійна або освітньо-наукова)

Тема магістерської кваліфікаційної роботи: «Особливості судового пізнання у справах,
пов'язаних з насильством щодо дітей»
затверджена наказом ректора НУБіП України від "01" грудня 2020 р. № 1894 «С»

Термін подання завершеної роботи на кафедру _____ "10" листопада 2021
р.

Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи особливості судового
пізнання у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей.

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Проаналізувати правове забезпечення доказування у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей;
2. Дослідити поняття та види судового пізнання у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей;
3. Вивчити суб'єкти судового пізнання і доказування у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей;
4. Дослідити актуальні проблеми доказування у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей;
5. Проаналізувати обставини, що підлягають доказуванню у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей;
6. Дослідити засоби доказування у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей;
7. Вивчити тактика пізнання у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей.

Дата видачі завдання "02" лютого 2021р.

Керівник магістерської кваліфікаційної
роботи

(підпис)

О.С. Яра

(прізвище та ініціали керівника)

Завдання прийняла до виконання

(підпис)

В.Я. Шутка

(прізвище та ініціали студента)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційної магістерської роботи

Кваліфікаційна магістерська робота «Особливості судового пізнання у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей» структурно складається зі вступу, двох розділів, що включають сім підрозділів, узагальнюючих висновків, списку використаних джерел (57 найменування). Загальний обсяг роботи становить 80 сторінок, з них 6 – список використаних джерел.

Актуальність і важливість обраної теми кваліфікаційної магістерської роботи обумовлено тим що, діти – наше майбутнє. Якою б банальною не здавалася б нам ця фраза, вона наділена глибоким сенсом: піклуючись про майбутнє покоління, ми піклуємось про своє майбутнє.

Однак, діти є найбільш уразливою категорією населення. В силу своєї беззахисності та довірливості, вони є жертвами найбільш тяжких та огидних злочинів, пов'язаних з насильством дітей.

Насильство щодо дітей не має ні географічних, ні релігійних меж, воно існує повсюди. Діти можуть стати жертвами насильства будь-де: в сім'ї, школі, на вулиці, на роботі, в розважальних центрах, в центрах догляду. В жодному місці де перебуває дитина немає повної гарантії її безпеки. Суб'єктами злочинного посягання чи вчинення злочину можуть бути батьки, інші члени родини, вчителі, піклувальники, представники правоохоронних органів та інші діти.

Жодна країна, незважаючи на фінансовий стан, соціальну захищеність населення та розвиток не захищена від цього лиха.

Однак, захищаючи неповнолітніх безпосередньо від вчинення злочинів щодо них, необхідно розробити і впровадити практику розслідування злочинів, пов'язаних з насильством дітей, яка б враховувала особливості дитячої психіки та світосприйняття для попередження завдання повторної психологічної травми дитині.

У результаті проведеного дослідження отримано низку висновків, що мають теоретичне і практичне значення.

На сьогодні кримінально-процесуальний кодекс України не містить норм, які були б спрямовані на проведення допиту в комфортній обстановці та в присутності психолога. Крім того, чинним КПК України не передбачає обов'язкової присутності психолога та педагога для дітей від 14 до 16 років, а для неповнолітніх віком від 16 до 18 років така можливість взагалі не передбачена.

Наступною проблемою є те, що під час судового засідання неповнолітньому потерпілому чи свідку доведеться знову проходити через таку саму процедуру допиту, оскільки чинне законодавство не передбачає можливості використання звукозапису вже проведеного під час досудового слідства допиту.

Недосконалість у питаннях проведення кримінально-процесуальних, в тому числі і слідчих дій має наслідком повторне травмування психіки дитини, що може потягнути за собою повної відмови від дачі показань і подальше зростання латентності злочинів, пов'язаних з насильством дітей тощо.

В *Розділі I Правові та організаційні аспекти судового пізнання у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей* нами було проаналізовано правове забезпечення доказування у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей можна дійти висновку що наукове судове пізнання у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей є законодавчо визначеною і закріпленою процедурою у формі доказування, шляхом опосередкованого та дистанційного характеру отримання інформації з об'єктів матеріального світу, показань свідків, потерпілого, підозрюваного, висновків експертів та логічних умовиводів з приводу пред'явлених доказів, за результатами розгляду і оцінки яких суд виносить вирок. Дослідивши поняття та види судового пізнання у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей необхідно звернути увагу на рівні пізнання: емпіричний та теоретичний. Вивчивши

суб'єкти судового пізнання і доказування у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей, ми побачили що суб'єкт пізнання є поняттям більш широким, ніж поняття суб'єкт доказування, оскільки кожен суб'єкт доказування є суб'єктом пізнання, але не кожен суб'єкт пізнання є суб'єктом доказування.

В Розділі 2 Особливості пізнання та доказування у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей ми дослідили актуальні проблеми

доказування у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей можна побачити те що під час судового засідання неповнолітньому потерпілому чи свідку доведеться знову проходити через таку саму процедуру допиту, оскільки

чинне законодавство не передбачає можливості використання звукозапису вже проведеного під час досудового слідства допиту. Неврегульованим є також питання тривалості та кількості проведених допитів. Недосконалість у

питаннях проведення кримінально-процесуальних, в тому числі і слідчих дій має наслідком повторне травмування психіки дитини, що може потягнути за собою

повної відмови від дачі показань і подальше зростання латентності злочинів, пов'язаних з насильством дітей тощо. Проаналізували обставини, що підлягають доказуванню у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей,

належать такі обставини: подія злочину, винність обвинуваченого у вчиненні злочину і мотиви злочину; обставини, що впливають на ступінь тяжкості злочину, а також обставини, що характеризують особу обвинуваченого, пом'якшують та обтяжують покарання, характер і розмір

шкоди, завданої злочином, а також розмір витрат закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочинного діяння. Дослідили засоби доказування у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей та виходячи з наведеного визначення, до засобів процесуального

доказування відносяться: процесуальні дії, науково-технічні засоби, що використовуються в ході проведення процесуальних дій, докази, процесуальні джерела доказів, процесуальна форма оперування доказами, процесуальними джерелами та науково-технічними засобами в ході

доказування.

НУБІП УКРАЇНИ
Процесуальні дії можна визначити як визначену кримінально-процесуальним законодавством діяльність учасників кримінального судочинства, спрямовану на збирання, фіксацію, перевірку та аналіз доказів, яка є засобом

НУБІП УКРАЇНИ
всебічного повного та об'єктивного дослідження всіх обставин кримінальної справи для досягнення завдань кримінального судочинства. Вивчивши тактику пізнання у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей бачимо що тактика пізнання включає в себе такі елементи як: тактичний прийом,

НУБІП УКРАЇНИ
тактична рекомендація, система (підсистема) тактичних прийомів, тактика процесуальної дії, яка охоплює весь типовий тактичний комплекс можливого її здійснення, реалізації; система процесуальних дій (тактична операція), яка спрямована на виконання завдання розслідування у відповідній слідчій ситуації.

НУБІП УКРАЇНИ
Ключові слова: домашнє насильство, фізичне насильство, сексуальне насильство, психологічне насильство, діти, форми прояву, спеціально-кримінологічне запобігання, віктимологічний вплив.

НУБІП УКРАЇНИ

НУБІП УКРАЇНИ

НУБІП УКРАЇНИ

ЗМІСТ

НУБІП України

ВСТУП 12

РОЗДІЛ 1 ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ СУДОВОГО ПІЗНАННЯ У СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ З НАСИЛЬСТВОМ ЩОДО ДІТЕЙ 8

НУБІП України

1.1. Правове забезпечення доказування у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей 8

1.2. Поняття та види судового пізнання у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей 18

1.3. Суб'єкти судового пізнання і доказування у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей 23

НУБІП України

РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ ПІЗНАННЯ ТА ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ З НАСИЛЬСТВОМ ЩОДО ДІТЕЙ 38

2.1. Актуальні проблеми доказування у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей 38

НУБІП України

2.2. Обставини, що підлягають доказуванню у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей 47

2.3. Засоби доказування у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей 52

2.4. Тактика пізнання у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей 56

НУБІП України

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 72

НУБІП України

НУБІП України

ВСТУП

Актуальність теми. Кожна дитина має право на фізичну та особисту недоторканість та захист від усіх форм насильства.

Відповідно до ст. 19 Конвенції ООН про права дитини, держави-учасниці вживають всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину. Відповідно до ст. 34 вищевказаної Конвенції, держави-учасниці зобов'язані захищати дитину від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуальних розбещень [1].

За оцінками Всесвітньої організації охорони здоров'я, близько 150 мільйонів дівчаток і 73 мільйони хлопчиків у віці до 18 років вступали у примусовий статевий зв'язок або піддавалися іншим формам статевого насильства з фізичним контактом, хоча, зважаючи на латентність таких злочинів, можна зробити висновок, що ці дані заниженими [2].

Ситуація з приводу отримання статистичних даних щодо злочинів, пов'язаних з насильством дітей в Україні є ускладненою, оскільки, в більшості випадків такі злочини скоюють члени родини або інші особи, які мешкають або часто відвідують родину дитини. Зазвичай ці люди користуються довірою дітей. Проведені окремими дослідниками дослідження доводять, що найпоширенішим є насильство дорослого члена сім'ї або друга сім'ї над дитиною. Як показують неофіційні дослідження, на частку членів сім'ї (вітчимів, дядьків, братів, батьків та інших) припадає 35-40% зґвалтувань. Ще 40-50% випадків відбувається з вини вхожих в будинок друзів членів сім'ї. Тобто, в 85-90% випадків злочинець добре відомий дитині, і тільки 10-15% зґвалтувань здійснюється незнайомцями [3].

На сьогоднішній день, стан справ з злочинами проти дітей, зокрема, і злочинами, пов'язаними з насильством щодо дітей, та міжнародні документи, підписані та ратифіковані Україною, вимагають від держави докорінну зміну процедури розслідування даної категорії злочинів та проведення слідчих дій з дітьми, які стали жертвами чи свідками злочинів задля захисту інтересів постраждалої дитини, особливо в тому випадку, коли дитина наважилася заявити до правоохоронних органів про скоєний проти неї злочин.

Варто зазначити, що кримінально-процесуальне законодавство спрямоване на забезпечення розслідування злочинів, що зумовило детальне регулювання прав підозрюваного, обвинуваченого, підсудного. Однак, права та інтереси потерпілих від злочинів захищені законодавством у меншому обсязі, порівняно з особами, які притягуються до кримінальної відповідальності [4].

Відповідно до вимог Факультативного протоколу щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії до Конвенції ООН про права дитини, ратифікований Верховною Радою України 3 квітня 2003 р. [5] та Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення, що підписана Україною 14 листопада 2007 р. [6], закріпленою в Пояснювальній записці до проекту Закону України «Про внесення змін та доповнень до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України» (щодо процедури допиту неповнолітніх потерпілих і свідків) з метою зменшення психічного травмування дитини під час провадження по кримінальній справі рекомендується ввести до національного законодавства положень, які забезпечать: проведення опитувань дитини без необґрунтованої затримки відразу після повідомлення фактів компетентним органам, бути поінформованим про хід розслідування у відповідній до віку дитини формі, обмеження кількості допитів дитини, проведення опитувань дитини, якщо такі дії викликані необхідністю, у спеціально обладнаному або прилаштованому для цих цілей приміщенні, можливості супроводження дитини її законним представником або, де це

доцільно дорослим, якого вона сама вибирає, якщо стосовно цієї особи не буде винесено мотивованого рішення, проведення всіх опитувань дитини одними й тими самими особами, якщо це можливо та де це доцільно, проведення опитувань дитини особою, спеціально підготовленою для цих цілей.

В Україні тенденція до збільшення злочинів, в яких потерпілими є неповнолітні є сталою. За окремими даними Міністерства внутрішніх справ України за період з 1 січня по 1 липня 2020 року потерпілими від злочинів визнано 2213 дітей віком до 14 років та 7179 дітей віком від 14 до 18 років.

Для порівняння: за 2018 рік загальна кількість потерпілих дітей складала 10257 осіб, за 2019 рік – 10651 осіб. Потерпілими від зґвалтувань за згаданий період 2020 року визнано 74 особи віком від 14 до 18 років та 44 малолітні особи; потерпілими від тяжких і особливо тяжких злочинів визнано 1979 неповнолітніх осіб та 532 малолітніх осіб. [7].

Теоретичним підґрунтям магістерської роботи послужили праці вітчизняних вчених у галузі кримінального права Ярої О.С., Ю. В. Бауліи, І.О. Бандурка, В. О. Туляков, П.П. Андрушко, П.С. Берзін, В. М. Бурдін та інші.

Мета кваліфікаційної магістерської роботи полягає у дослідженні теоретичних підходів до розуміння сутності правових особливостей судового пізнання у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей, аналізі норм чинного законодавства України з визначеної проблематики, а також формулюванні наукових висновків і рекомендацій щодо удосконалення чинної нормативно - правової бази в зазначеній сфері суспільних відносин в Україні.

Завдання магістерської кваліфікаційної роботи:

1. Проаналізувати правове забезпечення доказування у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей;
2. Дослідити поняття та види судового пізнання у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей;

3. Вивчити суб'єкти судового пізнання і доказування у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей;

4. Дослідити актуальні проблеми доказування у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей;

5. Проаналізувати обставини, що підлягають доказуванню у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей;

6. Дослідити засоби доказування у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей;

7. Вивчити тактика пізнання у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей.

Об'єктом кваліфікаційної магістерської роботи виступають суспільні відносини, що складаються у зв'язку з проведенням судового пізнання у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей.

Предметом кваліфікаційної магістерської роботи є правові засади судового пізнання у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей.

Методи дослідження. Методологічним підґрунтям магістерської роботи є сукупність методів загальнонаукових (діалектичного, формально-логічного, структурно-функціонального) і спеціальних методів наукового пізнання. У роботі використано формально-юридичний, історико-правовий і порівняльно-правовий методи.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що на основі комплексного теоретико-правового дослідження особливостей судового пізнання у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей буде проаналізовано теоретичні доктрини, чинне законодавство, на основі яких буде визначено проблематику та правові прогалини тощо, та в заключенні буде запропоновано рекомендації щодо вирішення останніх.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони можуть бути використані: у подальших наукових дослідженнях; при підготовці нових та внесенні змін до чинних нормативно-правових актів, а

також у практиці реалізації такого законодавства; у навчальній діяльності під час викладання відповідних дисциплін студентам юридичних спеціальностей.

Результати кваліфікаційної магістерської роботи апробовані на Міжнародній науково-практичній онлайн-конференції «Сучасний вимір держави і права (м. Львів, 14-15.05.2021 р.), тема опублікованих тез «Обставини, що підлягають доказуванню у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей» [8] та науково-практичному журналі «Європейські перспективи» № 4 від 2021 року, тема опублікованої статті «Міжнародні правові стандарти у сфері запобігання та протидії насильства щодо дітей» (м. Харків) [9].

Структура кваліфікаційної магістерської роботи включає: вступ, перший розділ (включає три підрозділи), другий розділ (включає чотири підрозділи), висновки, список використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 80 сторінок, з них основна частина 74 сторінок, список літератури - 6 сторінок. При написанні магістерської кваліфікаційної роботи було проаналізовано та вивчено 57 джерел.

РОЗДІЛ 1 ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ СУДОВОГО ПІЗНАННЯ У СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ З НАСИЛЬСТВОМ ЩОДО ДІТЕЙ

1.1. Правове забезпечення доказування у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей

Пізнання являє собою процес відображення об'єктивної дійсності, який починається з відчуттів і через їхнє осмислення підіймається до діалектичного мислення, яке в поняттях відображає дійсність у всій її різноманітності, хоча, враховуючи суб'єктивний елемент, і має конкретно-історичний характер [10].

Пізнання в кримінальному процесі, на думку Карнеєвої Л.М., - це всебічна і повна відповідність слідства і суду про обставини справи, винності особи, яка притягається до кримінальної відповідальності, тому що відбулося насправді. В кримінальному судочинстві основою пізнання є гносеологія. На відміну від пізнання в загальному розумінні, пізнання в кримінальному процесі має ряд особливостей: здійснюється спеціальним суб'єктом, обмежено в часі, види доказів визначені законом, має посвідчуючий характер. Форми пізнання визначені законом та забезпечені державним примусом [11].

Виходячи з вищевказаного, процес досудового розслідування злочинів та судового слухання справи можна визначити як пізнання, а тому, доцільно визначити як один із видів наукового пізнання - судове пізнання.

На думку Котюка І.І., «якщо загальновизнано, що судочинство здійснюється на основі пізнання юридичних фактів, які стали підставою виникнення, зміни або припинення правовідносин, то воно, як і будь-яке інше наукове пізнання, має базуватись на положеннях філософської науки, яка, виходячи з позитивного вирішення другої сторони основного питання філософії, створила теорію наукового пізнання, основою якої є визнання

об'єктивності зовнішнього світу та відображення його свідомістю людини. І саме тому й аналіз його сутності, структури, форм і механізму функціонування має спиратись на принципи теорії відображення в цілому і теорії пізнання зокрема, а його дослідження має здійснюватись в онтологічному, епістемологічному, функціональному, організаційному та процесуальному аспектах».

Продовжуючи цю думку, Кетюк ІІ. говорить, що «зазначені обставини свідчать про необхідність створення якісно нової системи знань – теорії судового пізнання, яка виконувала б функцію методологічного забезпечення пізнавальних процесів у кожній із сфер судочинства».

Зміст цієї системи знань дає підстави для її визначення як науки про закономірності виникнення юридичних фактів та засоби їх виявлення, фіксації, дослідження і використання інформації про них у сфері судочинства. Її предметом є особливості пізнання та доказування у сфері судочинства, а методом – система світоглядних принципів, а також система загальнонаукових, окремонаукових та спеціальних методів» [12].

Однак, слід розрізняти поняття законодавчого пізнання, правового пізнання та судового пізнання.

Так, законодавче пізнання є поняттям вужчим від поняття правове пізнання, оскільки законодавче пізнання включає в себе лише встановлення відповідності чинному законодавству, а поняття правове пізнання охоплює не лише законодавчий аспект, але й концепції міжнародних документів.

Виходячи з викладеного, судове пізнання можна визначити як сукупність процесів, процедур та методів, що застосовуються спеціально уповноваженими суб'єктами, діяльність яких здійснюється в межах процесуальної форми та спрямована на вирішенні кола питань, визначених процесуальним законодавством, для встановлення істини у справі, що має результатом рішення у вигляді процесуального акту, що має правові наслідки.

Організаційним аспектом судового пізнання є система державних та недержавних органів, які, в межах процесуального законодавства, здійснюють пізнання та доказування у сфері судочинства, та організація їх діяльності.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24 січня 1995 року зі змінами та доповненнями, здійснення соціального захисту дітей і профілактики серед них правопорушень покладається в межах визначеної компетенції на: спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у справах сім'ї, дітей та молоді, уповноважений орган влади Автономної Республіки Крим у справах сім'ї, дітей та молоді, служби у справах дітей обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад; кримінальну міліцію у справах дітей органів внутрішніх справ; приймальники-розподільники для дітей органів внутрішніх справ; школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти; центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я; спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України; притулки для дітей, центри соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка). [13].

Зокрема, у пункті 2 Державної програми запобігання дитячій бездоглядності на 2003-2005 роки, затвердженої Указом Президента України від 21.02.2003 № 154/2003 визначається, що Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській і Севастопольській міським державним адміністраціям розробити в місячний строк регіональні програми запобігання дитячій бездоглядності [14].

Водночас, з метою правового захисту дітей 16 січня 2004 року спільним наказом Комітету у справах сім'ї і молоді, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України був затверджений Порядок розгляду звернень та

повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення N5/34/24/11, який наразі втратив чинність, при цьому, альтернативного порядку не розроблено [15].

Даним Порядком визначена система служб та організацій, діяльність яких спрямована на захист дітей від жорстокого поводження і насильства зокрема, та їх правових статус. До системи таких служб та організацій належали: служби у справах неповнолітніх, органи внутрішніх справ, органи та заклади освіти, органи та заклади охорони здоров'я, управління (відділи) у справах сім'ї та молоді, центри соціальних служб для молоді.

Розглядаючи організаційний аспект судового пізнання у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей, особливу увагу звертає на себе Указ Президента України «Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні» від 24 травня 2011 року N 597/2011 (далі - Концепція) [16].

Метою вищевказаної Концепції визначено побудову в Україні повноцінної системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх, спроможної забезпечити законність, обґрунтованість та ефективність кожного рішення щодо дитини, яка потрапила у конфлікт із законом, пов'язаного з її перевихованням та подальшою соціальною підтримкою.

Однак, заслуговує на увагу і проект Концепції, в якому більш детально закріплено процедуру впровадження ювенальної юстиції та пропонувалося, як один із організаційних аспектів, впровадження кадрових змін та створення фахівців у галузі ювенальної юстиції, зокрема таких як: ювенальні судді, прокурори у справах неповнолітніх, адвокати з ювенальних справ, працівники кримінальної міліції у справах неповнолітніх, слідчі, соціальні працівники, офіцери пробачії, працівники пенітенціарної системи по роботі з неповнолітніми, координатори та ведучі програм з відновного правосуддя, психологи, психіатри, фахівці-медики, які безпосередньо працюють з неповнолітніми, вихователі, вчителі, які безпосередньо працюють із дітьми

групи ризику, з неповнолітніми, які перебувають у школах (училищах) соціальної реабілітації [17].

Таким чином, на сьогоднішній момент можна говорити про те, що для дійсного захисту прав неповнолітніх, які постраждали від насилля, в системі державних та недержавних органів та організацій відсутні такі важливі інститути як спеціально уповноважені та навчені судді, адвокати, слідчі, прокурори, у справах, пов'язаних з насильством дітей фактично не застосовуються знання спеціалістів, таких як психологи, психотерапевти, психіатри, відсутній інститут соціальної реабілітації дітей, постраждалих від насильства.

З урахуванням концепції судового пізнання, відповідно до якої, Котюком І.І., Ахтирською Н.М., Біленчуком П.Д., пропонується ідея реформування чинної судової системи України, вважаємо за доцільне виділити окремим інститутом судочинства систему ювенальної юстиції, де мають бути чітко врегульована система органів та організацій, діяльність яких спрямована не лише на превенцію та профілактику дитячої злочинності, впровадження спеціально визначеного процесу розслідування справ неповнолітніх та щодо неповнолітніх, створення програми відновного судочинства, однак, впершу чергу, направлену на соціальну реабілітацію та ресоціалізацію неповнолітніх, особливо дітей-потерпілих від насильства.

Розглядаючи правовий аспект судового пізнання, то це законодавчо визначена процедура дослідження закономірностей виникнення, виявлення, фіксації та використання юридичних фактів та слідів, які їх супроводжують у процесі судового доказування.

На сьогоднішній день права дитини, яка постраждала від насильства можна захистити у порядку цивільного та кримінального судочинства.

Відповідно до ст. 3 Сімейного Кодексу України (далі – СК України), сім'я є первинним та основним осередком суспільства [18].

У статті 150 СК України закріплене положення, що: «Забороняються будь-які види експлуатації батьками своєї дитини» та «Забороняються

фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини». Дана стаття забороняє застосувати до дитини будь-які форми насильства і попереджає насильство в

сім'ї, оскільки така заборона стосується найближчих родичів дитини — її

батьків. Частина 6 забороняє застосовувати до дитини будь-які види експлуатації, а ч. 7 — фізичне та психологічне покарання.

СК України закріпив наступні положення, зокрема, що регулювання сімейних відносин має здійснюватися з максимально можливим

урахуванням інтересів дитини, непрацездатних членів сім'ї. Сімейні

відносини регулюються на засадах справедливості, добросовісності та розумності, відповідно до моральних засад суспільства. Кожен учасник

сімейних відносин має право на судовий захист. Кожен учасник сімейних

відносин, який досяг чотирнадцяти років, має право на безпосереднє

звернення до суду за захистом свого права або інтересу. Суд застосовує

способи захисту, які встановлені законом або домовленістю (договором) сторін.

Способами захисту сімейних прав та інтересів зокрема є: встановлення

правовідношення, примусове виконання добровільно не виконаного

обов'язку, припинення правовідношення, а також його анулювання,

припинення дій, які порушують сімейні права, відновлення правовідношення,

яке існувало до порушення права, відшкодування матеріальної та

моральної шкоди, зміна правовідношення, визнання незаконними рішень,

дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної

Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їх посадових і

службових осіб.

Відповідно до Постанови пленуму Верховного Суду України «Про

практику застосування судами законодавства при розгляді справ про

усунування і про позбавлення та поновлення батьківських прав» №3

30.03/2007 зі змінами та доповненнями [19], при розгляді справ щодо

позбавлення батьківських прав суди мають звертати увагу на те, що особи

можуть бути позбавлені батьківських прав лише щодо дитини, яка не досягла вісімнадцяти років, і тільки з підстав, передбачених ст. 164 СК України. [20].

Для виявлення та з'ясування факту насильства щодо дитини велике значення має проведення судово-психіатричної експертизи.

Потреба в судово-психіатричній експертизі при вирішенні сімейних спорів обумовлюється великою кількістю оціночних правових норм у Сімейному кодексі України, що мають психологічний зміст, зокрема: «взаємини», «мотиви позову», «стан», «не усвідомлювала сповна значення своїх дій і (або) не могла керувати ними», «психічне насильство», «духовний розвиток», «умови виховання», «інтереси дитини», «спілкування», «перешкоди в спілкуванні», «ставлення до дитини», «вікові особливості», «психологічно небезпечні умови», «жорстоко поводяться», «поведінка», тощо.

У методичному плані психологія має у своєму розпорядженні велику кількість психодіагностичних методів для оцінки обставин, що мають доказову силу при кваліфікації спірних правовідносин у сімейних справах, спорах щодо права на виховання дітей, вирішенні питання/щодо усиновлення чи його скасування, суперечках щодо проживання дитини, позовах щодо позбавлення чи поновлення батьківських прав, призначенні опікуна або піклувальника. [21].

Така невизначеність та нечіткість норм чинного законодавства створює умови, в яких дитина, яка постраждала від насильства априорі не може бути захищена державою.

Відповідно до статистики Міністерства внутрішніх справ за 2010-2011 роки, неповнолітніх потерпілих нараховується 10640 осіб, серед них від тяжких та особливо тяжких злочинів постраждали 3175 осіб, від звалтування та замаху на звалтування – 130 осіб, від умисних тяжких тілесних ушкоджень – 59 осіб [22].

Однак, варто пам'ятати, що справи, пов'язані з насильством дітей характеризуються високим рівнем латентності. Високий рівень латентності посилюється певною психологічною неготовністю правоохоронних органів до порушення кримінальних справ щодо батьків (якщо відсутні тяжкі наслідки). Як свідчить практика, навіть коли є звернення до правоохоронних органів, виноситься постанова про відмову в порушенні кримінальної справи.

Відповідно до статті 55 КПК України, потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, а також адміністратор за випуском облігацій, який відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» діє в інтересах власників облігацій, яким кримінальним правопорушенням завдано майнової

шкоди. Про визнання громадянина потерпілим чи про відмову в цьому особа, яка провадить дізнання, слідчий і суддя виносять постанову, а суд – ухвалу [23].

Громадянин, визнаний потерпілим від злочину, вправі давати показання у справі. Потерпілий і його представник мають право: подавати докази; заявляти клопотання; знайомитися з усіма матеріалами справи з моменту закінчення досудового слідства, а у справах, в яких досудове слідство не провадилося, — після призначення справи до судового розгляду; брати участь у судовому розгляді; заявляти відводи; подавати скарги на дії особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора і суду, а також подавати скарги на вирок або ухвали суду і постанови народного судді, а за наявності відповідних підстав - на забезпечення безпеки.

Так, зокрема, розглядаючи таку слідчу дію як допит, варто зазначити, що в чинному КПК України не передбачена тривалість допиту та кількість проведення такої слідчої дії. Зокрема, стаття 353 Кримінально-процесуального кодексу України щодо виклику і допиту потерпілого взагалі

не передбачає ніяких особливих гарантій для неповнолітніх. Зазначена стаття Кодексу містить посилання на статтю 352 щодо порядку виклику свідка для допиту та допит свідка, нічого не кажучи про необхідність дотримання гарантій для неповнолітніх, навіть передбачених статтею 226 стосовно допиту неповнолітнього свідка.

Не врегульованим кримінально-процесуальним кодексом України залишається також питання тривалості та кількості допитів неповнолітніх потерпілих та свідків злочинів. Невизначеність та можливі зловживання з боку осіб, які їх проводять, призводять до негативного впливу на здоров'я та психіку неповнолітніх.

Однак, це не виключає того, що неповнолітній потерпілий змушений буде повторювати свої покази в судовому засіданні, адже ані чинним КПК України, ані проектом не передбачена можливість використання аудіо запису допиту під час судового засідання для захисту неповнолітнього від повторної віктимізації.

Прийнявши рішення про призначення кримінальної справи до судового розгляду, суддя має вирішити наступні питання:

- призначення захисника у випадках, коли його участь у справі є обов'язковою;
- про зміну, скасування або обрання запобіжного заходу;
- про визнання особи законним представником обвинуваченого, потерпілою, відповідачем, представником потерпілого, позивача, відповідача, якщо рішення про це не було прийняте під час розслідування справи;
- про визнання потерпілого цивільним позивачем, якщо позов не був заявлений під час розслідування справи;
- про список осіб, які підлягають виклику в судове засідання, та витребування додаткових доказів;
- про заходи щодо забезпечення цивільного позову;
- про виклик у необхідних випадках перекладача;

- про розгляд справи у відкритому чи закритому судовому засіданні;

- про день і місце судового розгляду справи;

- всі інші питання, які стосуються підготовчих до суду дій.

КПК України визначає додаткове коло питань, що підлягають з'ясуванню у випадках, коли неповнолітній виступає обвинуваченим чи підсудним, однак жодних особливостей розгляду справи, де неповнолітній є потерпілим КПК України не закріплює.

Відповідно до статті 7 КПК України, розгляд справ у всіх судах відкритий, за винятком випадків, коли це суперечить інтересам охорони державної або іншої захищеної законом таємниці.

Закритий судовий розгляд, крім того, допускається за мотивованою ухвалою суду в справах про злочини осіб, які не досягли шістнадцятирічного віку, в справах про статеві злочини, а також в інших справах з метою запобігання розголошенню відомостей про інтимні сторони життя осіб, які беруть участь у справі та у разі коли цього потребують інтереси безпеки осіб, взятих під захист.

Чинний Кримінально-процесуальний кодекс України передбачає можливість закритого судового розгляду справи лише тоді, коли підсудним є особа у віці до 16 років, та не містить такої рекомендації щодо неповнолітнього потерпілого, хоча дитиною вважається особа у віці до 18 років.

Наступною проблемою є залучення представника неповнолітнього потерпілого. Відповідно до вимог чинного законодавства, під час проведення слідчих дій за участю неповнолітніх вимагається залучення законних представників, якими можуть бути батьки або особи, що їх замінюють.

Крім того, чинним КПК України не передбачено обов'язкового проведення судово-психіатричної експертизи для визначення особливостей психічної діяльності неповнолітнього потерпілого та її прояви у поведінці

особи, що має юридичне значення. У випадках, коли потерпілою є малолітня чи неповнолітня особа необхідно призначати судово-психологічну експертизу для встановлення даних про наявність чи відсутність схильності до фантазування чи перебільшення.

Підсумовуючи викладене, можна зробити наступні висновки:

Сучасна система судочинства потребує подальшого реформування, спираючись на досвід провідних зарубіжних країн. На сьогоднішній день система органів, які здійснюють захист прав неповнолітніх постраждалих від насильства є недосконалою, неефективною

та потребує докорінних змін, шляхом створення інституту ювенальної юстиції. Необхідне запровадження обов'язковим проведення судово-психіатричної експертизи у справах, де потерпілим виступає неповнолітній.

Важливе законодавче врегулювання особливостей проведення слідчих та інших процесуальних дій у справах, де потерпілою є неповнолітня особа,

серед яких, зокрема, передбачити тривалість та кількість допитів неповнолітніх постраждалих, впровадження проведення закритого судового засідання у справах, де постраждалою є неповнолітня особа, закріплення обов'язкової присутності ювенального адвоката під час проведення слідчих

та інших кримінально-процесуальних дій.

1.2 Поняття та види судового пізнання у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей

Мета будь-якого пізнання – досягнення адекватного відображення дійсності, однак для пізнання у сфері судочинства ця мета набуває особливого значення, оскільки від його наслідків залежить дотримання законності.

Судове пізнання — це наука про закономірності виникнення юридичних фактів та засоби їх виявлення, фіксації, дослідження і використання інформації про них у сфері судочинства [12].

Види пізнання досить різноманітні, оскільки людина сприймає навколишнє середовище через відчуття, сприйняття, уяву, тобто через пізнавальні процеси. Серед видів пізнання можна виділити: побутове, ділове, філософське, релігійне, наукове тощо.

Аналізуючи судове пізнання та його особливості при розслідуванні злочинів, пов'язаних з насильством дітей, необхідно виділити два основних види пізнання: побутовий та науковий. Однак, у процесі дослідження, необхідно також звернутися до рівнів пізнання — емпіричного та теоретичного, безпосереднього та опосередкованого, а також до особливої форми судового пізнання - доказування.

Побутове пізнання характеризується тим, що воно безпосередньо пов'язано з вирішенням практичних побутових завдань. Воно є несистематизоване і не впорядковане, спираючись на практичний досвід буденного життя, здоровий глузд. Побутове пізнання в більшості випадків спирається на чуттєву форму пізнання. Чуттєва сторона пізнання є єдністю відчуття, сприйняття і уявлення. Відчуття — це відображення за допомогою органів чуття окремих властивостей, певних сторін речей. Сприйняття — це синтетичний комплекс різного роду відчуттів, що дає можливість створення єдиного образу предмета, отримання інформації про об'єкт в його цілісності.

Уявлення — це образ речі чи явища, що виникає на основі минулого чуттєвого досвіду.

Тобто, внутрішнє переконання - це такий стан свідомості суб'єкта оцінки, коли він вважає, що зібрані й перевірені у справі докази є достатніми для вирішення питання щодо наявності чи відсутності обставин, які входять до предмета доказування, або інших обставин, що мають значення для правильного вирішення справи, і впевнений у правильності свого висновку та готовий до практичних дій у відповідності з отриманими знаннями.

Отже, побутове судове пізнання відіграє важливу роль у дослідженні закономірностей виникнення, виявлення та використання юридичних фактів та слідів, які їх супроводжують.

Це зумовлює необхідність у наступному виді судового пізнання – науковому. Наукове судове пізнання є цілеспрямованим, послідовним і систематичним, а його результати виступають у вигляді системи понять, законів, теорій [12].

Наукове судове пізнання здійснюється відповідно до встановленої законодавством процесуальної форми ведення процесу, у встановлених часових межах, спеціальними суб'єктами, з приводу обставин скоєння злочину, за допомогою засобів та форм пізнання, що визначені законом, в умовах ретроспективного та опосередкованого характеру відображення події злочину, з урахуванням особливостей процесуальної форми, фіксації отриманих результатів та оперування ними в процесі доказування, для досягнення мети та завдань судочинства, що мають особливу соціальну значущість та використовуються для суспільних потреб.

Наприклад, початковий етап наукового судового пізнання у справах, пов'язаних з насильством дітей, що полягає у визначенні кола питань, які з'ясовуються суддею при попередньому розгляді справи. До таких питань належать:

- чи підсудна справа суду, на розгляд якого вона надійшла;
- чи немає підстав для закриття справи або її зупинення;
- чи складено обвинувальний висновок відповідно до вимог КПК України;
- чи немає підстав для зміни, скасування або обрання запобіжного заходу;
- чи не було допущено під час порушення справи, провадження дізнання або досудового слідства таких порушень вимог цього Кодексу, без усунення яких справа не може бути призначена до судового розгляду.

Наступним та основним етапом наукового судового пізнання у справах, пов'язаних з насильством дітей є судове слідство. Судове слідство — це основна частина судового розгляду, в якій в умовах колегіальності та гласності відбуваються остаточне дослідження й оцінка зібраних органами пізнання і досудового слідства у кримінальній справі доказів, вирішується головне питання кримінального судочинства про винуватість чи невинуватість особи, притягнутої до кримінальної відповідальності. Судове слідство можна поділити на чотири основні частини: дії суду (судді) до початку дослідження доказів; встановлення порядку дослідження доказів по справі; дослідження доказів по справі, закінчення та відновлення судового слідства.

Однією з визначальних ознак пізнання у сфері судочинства є те, що воно здійснюється у формі доказування. Змістом процесуального доказування є діяльність уповноважених органів, спрямована на формування, перевірку й оцінку доказів та їхніх процесуальних джерел, обґрунтування висновків з метою встановлення істини і прийняття на цій основі правильного, законного, обґрунтованого та справедливого рішення.

Главою 2 КПК України визначені способи доказування, до яких належать допит підсудного, потерпілого, свідка, експерта, пред'явлення до впізнання свідкові, потерпілому, підсудному осіб чи предметів, проведення експертизи, огляд речових доказів, огляд і оголошення документів, огляд місця події.

Доказування у кримінальній справі поєднує два головних компоненти, дві сторони — практичну і розумову. Розумова сторона доказування як дослідження, підпорядкована законам логічного мислення, практична — нормам процесуального права, які приписують здійснення процесуальних дій, що створюють оптимальні умови для того, щоб процес мислення був логічним і призводив до знань про фактичні обставини справи, адекватних дійсності [24, с. 49].

Доказування, як форма судового пізнання, здійснюється двома шляхами — шляхом отримання інформації про факти вчинення злочину та логічним виведенням знання про такі факти з інших, раніше встановлених, доказів.

Логічне процесуальне доказування складається з трьох взаємопов'язаних елементів: а) тези; б) доводів (аргументів); в) способу доказування (демонстрації). [25, с. 36].

Отже, наукове судове пізнання у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей є законодавчо визначеною і закріпленою процедурою у формі доказування, шляхом опосередкованого та дистанційного характеру отримання інформації з об'єктів матеріального світу, показань свідків, потерпілого, підозрюваного, висновків експертів та логічних умовиводів з приводу пред'явлених доказів, за результатами розгляду і оцінки яких суд виносить вирок.

Досліджуючи поняття судового пізнання, необхідно звернути увагу на рівні пізнання: емпіричний та теоретичний.

Емпіричний це такий рівень пізнання, який здійснюється переважно за допомогою органів чуття, а тому і зміст його результатів в основному отримується з досвіду, тобто безпосередньої взаємодії органів чуття з об'єктивною дійсністю [12].

При розгляді справ, пов'язаних з насильством щодо дітей, учасники процесу безпосередньо, за допомогою органів зору, слуху, нюху, відчуттів досліджують ознаки і властивості доказів та, на підставі цього, роблять логічні висновки щодо їх зовнішньої характеристики. Емпіричний рівень судового пізнання дозволяє дослідити дійсність на рівні явищ, тобто з їхнього зовнішнього боку.

Будь-яке теоретичне пізнання починається з констатації фактів, окремих випадків, з емпіричних даних, і ні з чого воно починатись не може. Але, якщо пізнання не обмежується набором окремих випадків, заглиблюється в їхній аналіз, пов'язаний з абстракцією, і переходить до

заснованого на них узагальнення, воно на певному рівні такого аналізу неодмінно переходить у пізнання теоретичне, яке дає нові знання про незалежну від неї реальну дійсність, що є недосяжною пізнанням, яке залишається на рівні емпіричних констанцій [26].

Поряд із чуттєвим і раціональним слід розрізняти безпосереднє та опосередковане пізнання, в основі розмежування яких лежить характер взаємодії суб'єкта пізнання з об'єктивною дійсністю.

Так, досліджуючи докази у справі, учасники процесу безпосередньо їх пізнають. Безпосередньо пізнаються сліди, речові докази, документи, показання свідків, причини та умови вчинення злочину тощо.

Проте, пізнання події злочину має опосередкований характер, оскільки безпосередньо її сприймають лише очевидці, а тому судове пізнання має переважно опосередкований характер.

З огляду на вищевикладене, можна зробити наступні висновки:

Судове пізнання базується на двох основних видах пізнання: побутовому та науковому, що знаходяться в постійному та безпосередньому взаємозв'язку та взаємодії між собою. Особливою формою наукового судового пізнання є доказування, що здійснюється шляхом безпосереднього дослідження доказів та виробленні на основі такого дослідження логічних умовиводів.

1.3 Суб'єкти судового пізнання і доказування у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей

У теорії кримінального процесу та в КПК України коло осіб, які беруть участь у кримінальному процесі, чітко не визначено, тому їх називають по-різному:

- 1) особи, які беруть участь у справі;
- 2) учасники процесу;
- 3) учасники судового розгляду,

4) сторони;

5) фізичні і юридичні особи.

Відповідно до Глав 2,3 та 4 КПК учасниками процесу є: обвинувачений, підозрюваний, захисник, а також потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач та їхні представники.

Таким чином, до осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, не входять лише державні органи й посадові особи, які ведуть процес.

У широкому розумінні учасників кримінального процесу можна поділяти на чотири групи: 1) органи держави та посадові особи, які ведуть процес і наділені повноваженнями для здійснення завдань судочинства (суд, прокурор, органи слідства і дізнання); 2) особи, що мають у справі особисті, визнані законом, інтереси (підозрюваний і обвинувачений та їхні захисники, а також потерпілий та цивільні позивач і відповідач та їхні представники), які в законі називані «учасниками процесу»; 3) представники громадських організацій і трудових колективів, які беруть участь у справі; 4) особи, які не мають особистих інтересів у справі і виконують передбачені законом обов'язки подання доказів (свідки, експерти) або допомоги органам, що ведуть процес (перекладачі, поняті, спеціалісти і секретарі судового засідання) [27, с. 449].

У вузькому розумінні до учасників кримінального процесу відносять лише тих осіб, які мають особисті інтереси у справі, тобто підозрюваний і обвинувачений та їхні захисники, а також потерпілий та цивільні позивач і відповідач та їхні представники.

З огляду на вищевикладене виникає питання чи всі учасники судочинства є суб'єктами пізнання, а оскільки пізнання здійснюється у формі доказування, то чи є вони суб'єктами доказування.

Для співвідношення поняття суб'єкта пізнання та суб'єкта доказування необхідно звернутися до визначення предмету пізнання та предмету доказування [12].

В найбільш загальному вигляді предмет доказування являє собою сукупність юридичних фактів, яка повинна бути доведена особами, які беруть участь у справі. Факти предмету доказування є тими фактами, які суд має пізнати. Однак, при доказуванні, учасниками судочинства пізнаються ті обставини, які вони доказують.

Таким чином, суб'єкт пізнання є поняттям більш широким, ніж поняття суб'єкт доказування, оскільки кожен суб'єкт доказування є суб'єктом пізнання, але не кожен суб'єкт пізнання є суб'єктом доказування.

Питання суб'єктів пізнання у сфері судочинства виникає й у разі потреби використання спеціальних знань. Зокрема, його суб'єктами визнаються: слідчий, начальник слідчого відділу, особа, яка здійснює дізнання, прокурор, прокурор-криміналіст, спеціаліст, експерт, оперативний співробітник, особи, що володіють спеціальними знаннями, але не наділені процесуальними правами [28, с. 199].

Особливу увагу слід приділити такому суб'єкту судового пізнання як суд. В науковій літературі довгий час точилася дискусія з приводу того, чи відноситься суд до суб'єктів доказування, оскільки в процесуальному законодавстві закріплена можливість суду за власною ініціативою випробовувати докази для встановлення істини у справі.

Однак, виходячи з основних функцій суду – відправлення правосуддя, справедливого вирішення справи – не включає в себе обов'язкової безпосередньої діяльності як суб'єкта доказування, тому, більш логічно не включати суд в суб'єкти доказування, а поставити його над цим процесом.

Для суду, як суб'єкта пізнання, факти предмету доказування виступають в якості шуканих юридичних фактів. Для осіб, що приймають участь у справі, ті самі факти предмету доказування виступають як факти, які вони повинні довести.

Розглядаючи поняття суб'єктів доказування, то їх можна поділити на такі основні три групи:

1. Особи, для яких доказування є обов'язком внаслідок їхнього особливого службового статусу і на яких закон покладає обов'язок зібрати, перевірити та оцінити фактичні дані, що свідчать про наявність чи відсутність у певному діянні ознак злочину, прийняти рішення про порушення кримінальної справи та вирішити справу по суті.

2. Особи, які беруть участь у доказуванні або з метою захисту своїх інтересів, або інтересів тих осіб, яких вони представляють, а отже, для яких доказування є правом, а не обов'язком. Ними є підозрюваний, обвинувачений, підсудний, потерпілий, цивільний позивач та відповідач;

3. Особи, які мають право брати участь у доказуванні для захисту інтересів окремих учасників судочинства, зокрема: захисник, законні представники обвинуваченого та потерпілого, цивільного позивача та цивільного відповідача.

Крім суб'єктів доказування слід розрізняти й інших учасників судочинства, які шляхом використання наданих їм законом прав і виконання покладених на них обов'язків здійснюють відповідні процесуальні функції, але суб'єктами доказування не є. Це свідки, експерти, спеціалісти, перекладачі, поняті, статисти, оперативні працівники, представники адміністрації тощо.

До першої групи суб'єктів доказування належать: органи дізнання, органи досудового слідства, прокурори.

Дізнання - це форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування кримінальних проступків (п. 4 ч. 1 ст. 3 КПК).

Дізнавач - службова особа підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, у випадках, установлених КПК, уповноважена особа іншого підрозділу зазначених органів, які уповноважені в межах компетенції, передбаченої КПК, здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків. (п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК)

До компетенції органів дізнання належить право порушувати та розслідувати у формі дізнання кримінальні справи в зв'язку з приводами і

підставами до порушення кримінальної справи, що є в їх розпорядженні й надійшли до їх органів про вчинення злочину.

До компетенції органів дізнання також належить право:

- прийняття, реєстрації, розгляду, перевірки заяв та повідомлень про злочини та вжиття щодо них необхідних заходів;
- провадження дізнання у справах про тяжкі злочини;
- провадження дізнання у справах про злочини, що не є тяжкими;
- досудової підготовки матеріалів у протокольній формі;
- провадження розшукових та слідчих дій у порядку виконання доручень і вказівок, а також окремих доручень.

Дізнавач у процесуальному плані не має права самостійно приймати рішення, оскільки провадження таких дій підлягають обов'язковому

затвердженню керівником відділу чи начальником органу дізнання.

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК досудове розслідування – це стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду

обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

В свою чергу, згідно положень п. 6 ч. 1 ст. 3 КПК досудове слідство – це форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування злочинів.

Слідчий – службова особа органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, уповноважена в межах компетенції, передбаченої КПК, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень.

Відповідно до ст. 17 Закону України “Про прокуратуру”, у Генеральній прокуратурі України, прокуратурі Автономної

Республіки Крим є старші слідчі в особливо важливих справах і слідчі в особливо важливих справах; у прокуратурах областей, міст та інших прирівняних до них прокуратурах можуть бути слідчі в особливо важливих справах і старші слідчі; у районних, міжрайонних, міських - старші слідчі і слідчі. Слідчі прокуратури проводять досудове слідство у справах, що містять ознаки злочину, віднесені законом до їх підслідності, а також в інших справах, переданих їм прокурором [29].

Відповідно до ст.10 Закону України “Про Службу безпеки України”, до складу Центрального управління СБУ входять апарат Голови Служби безпеки України та функціональні підрозділи: розвідки, контррозвідки, військової контррозвідки, захисту національної державності, боротьби з корупцією і організованою злочинною діяльністю, інформаційно-аналітичний, оперативно-технічний, оперативного документування, слідчий, урядового зв'язку, по роботі з особовим складом, адміністративно-господарський, фінансовий, військово-медичний та інші згідно з організаційною структурою Служби безпеки України [30].

Відповідно до ст.114 КПК України, при провадженні досудового слідства всі рішення про спрямування слідства і про провадження слідчих дій слідчий приймає самостійно, за винятком випадків, коли законом передбачено одержання згоди від суду (судді) або прокурора, і несе повну відповідальність за їх законне і своєчасне проведення. В разі незгоди слідчого з вказівками прокурора про притягнення як обвинуваченого, про кваліфікацію злочину і обсяг обвинувачення, про направлення справи для віддання обвинуваченого до суду або про закриття справи слідчий вправі подати справу вищестоящому прокуророві з письмовим викладом своїх заперечень. В цьому разі прокурор або скасовує вказівки нижчестоящого прокурора, або доручає провадження слідства в цій справі іншому слідчому.

Слідчий по розслідуваних ним справах вправі давати органам дізнання доручення і вказівки про провадження розшукових та слідчих дій і вимагати від органів дізнання допомоги при провадженні окремих слідчих дій. Такі

доручення і вказівки слідчого є для органів дізнання обов'язковими. В справах, в яких досудове слідство є обов'язковим, слідчий вправі в будь-який момент приступити до провадження досудового слідства, не чекаючи виконання органами дізнання дій, передбачених статтею 104 цього Кодексу. Постанови

слідчого, винесені відповідно до закону в кримінальній справі, яка перебуває в його провадженні, є обов'язковими для виконання всіма підприємствами, установами і організаціями, посадовими особами і громадянами. При проведенні різних слідчих дій слідчий вправі використовувати машинопис, звукозапис, стенографування, кінозйомку і відеозапис.

Відповідно до п.6 ст.32 КПК України, прокурор Генеральний прокурор України, прокурор Автономної Республіки Крим, прокурор області, прокурор міста Києва, районний, міський прокурор, військовий прокурор, транспортний прокурор та інші прокурори, прирівняні до прокурорів областей, районних або міських прокурорів, їх заступники і помічники, прокурори управлінь і відділів прокуратур, які діють у межах своєї компетенції.

Формами реалізації повноважень прокурора у кримінальному процесі України є:

1. Підтримання державного обвинувачення у суді
2. Здійснення нагляду за дотриманням законів органами, які ведуть оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство.

3. Здійснення нагляду за дотриманням законів при виконання судових рішень по кримінальних справах, а також при застосування інших заходів, пов'язаних із обмеженням особистої свободи громадян.

4. Прокуратура продовжує виконувати функцію досудового слідства до завершення формування системи досудового слідства і введення в дію законів, які регулюють її функціонування [31].

Здійснюючи нагляд за виконанням законів органами дізнання і досудового слідства, прокурор у межах своєї компетенції:

- вимагає від органів дізнання і досудового слідства для перевірки кримінальні справи, документи, матеріали та інші відомості про вчинені злочини, хід дізнання, досудового слідства і встановлення осіб, які вчинили

злочини; перевіряє не менш як один раз на місяць виконання вимог закону про прийняття, реєстрацію і вирішення заяв та повідомлень про вчинені або такі, що

готуються, злочини; для розкриття злочинів і виявлення осіб, які їх вчинили, по справах, що перебувають у провадженні прокурора або слідчого прокуратури;

- бере участь у провадженні дізнання і досудового слідства і в необхідних випадках особисто провадить окремі слідчі дії або розслідування в повному обсязі по будь-якій справі;

- санкціонує проведення обшуку (за винятком житла чи іншого володіння, обшук якого проводиться за постановою судді), відсторонення

обвинуваченого від посади та інші дії слідчого і органу дізнання у випадках, передбачених КПК;

- продовжує строк розслідування, дає згоду або подає до суду подання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, а також про продовження строку тримання під вартою в порядку, встановленому КПК;

- повертає кримінальні справи органам досудового слідства зі своїми вказівками щодо провадження додаткового розслідування;

- вилучає в органі дізнання і передає слідчому будь-яку справу, передає справу від одного органу досудового слідства іншому, а також від

одного слідчого іншому з метою забезпечення найбільш повного та об'єктивного розслідування;

- усуває особу, яка провадить дізнання, або слідчого від подальшого ведення дізнання або досудового слідства, якщо вони порушили закон при розслідуванні справи;

- порушує кримінальні справи або відмовляє в їх порушенні; закриває або зупиняє провадження в кримінальних справах; направляє або дає згоду

слідчому на направлення кримінальної справи до суду для вирішення питання про закриття справи у випадках, передбачених законом, дає згоду на закриття

кримінальної справи слідчим у тих випадках, якщо це передбачено КПК; затверджує обвинувальні висновки (постанови); направляє кримінальні справи до суду;

- вирішує питання про допущення захисника до участі в справі.

Прокурор, керуючись вимогами закону і своїми внутрішніми переконаннями, підтримує перед судом державне обвинувачення, подає докази, бере участь у дослідженні доказів, заявляє клопотання і висловлює свою думку щодо клопотань інших учасників судового розгляду, викладає свої міркування щодо застосування кримінального закону і міри покарання щодо підсудного.

До другої групи суб'єктів доказування належать: підозрюваний, обвинувачений, підсудний, потерпілий, цивільний позивач та відповідач.

Відповідно до ст. 43-1 КПК України, підозрюваним визнається: особа, затримана по підозрінню у вчиненні злочину; особа, до якої застосовано запобіжний захід до винесення постанови про притягнення її як обвинуваченого.

Підозрюваний має право: знати, в чому він підозрюється; давати показання або відмовитися давати показання і відповідати на запитання; мати захисника і побачення з ним до першого допиту; подавати докази; заявляти клопотання і відводи; вимагати перевірки судом чи прокурором правомірності закримання; подавати скарги на дії і рішення особи, яка провадить оперативно-розшукові дії та дізнання, слідчого і прокурора, а за наявності відповідних підстав - на забезпечення безпеки.

Відповідно до ст. 43 КПК України, обвинуваченим є особа, щодо якої в установленому цим Кодексом порядку винесена постановою про притягнення як обвинуваченого. Після призначення справи до судового розгляду обвинувачений називається підсудним.

Обвинувачений має право: знати, в чому його обвинувачують; давати показання з пред'явленого йому обвинувачення або відмовитися давати показання і відповідати на запитання; мати захисника і побачення з ним до першого допиту; подавати докази; заявляти клопотання; ознайомлюватися

після закінчення досудового слідства або дізнання з усіма матеріалами справи; брати участь у судовому розгляді в суді першої інстанції; заявляти відводи; подавати скарги на дії і рішення особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора, судді та суду, а за наявності відповідних підстав - на забезпечення безпеки. Підсудний має право на останнє слово.

Згідно ст. 49 КПК України, потерпілим визнається особа, якій злочином заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду. Про визнання громадянина потерпілим чи про відмову в цьому особа, яка провадить дізнання, слідчий і суддя виносять постанову, а суд — ухвалу.

Громадянин, визнаний потерпілим від злочину, вправі давати показання у справі. Потерпілий і його представник мають право подавати докази; заявляти клопотання, знайомитися з усіма матеріалами справи з моменту закінчення досудового слідства, а у справах, в яких досудове слідство не проваджується, після призначення справи до судового розгляду, брати участь у судовому розгляді; заявляти відводи, подавати скарги на дії особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора і суду, а також подавати скарги на вирок або ухвали суду і постанови народного судді, а за наявності відповідних підстав - на забезпечення безпеки.

У випадках, визначених цим Кодексом, потерпілий має право під час судового розгляду особисто або через свого представника підтримувати обвинувачення. Потерпілий може брати участь у судових дебатах. У справах про злочини, внаслідок яких сталася смерть потерпілого, права, передбачені цією статтею, мають його близькі родичі.

Відповідно до ст. 50 КПК України, цивільним позивачем визнається громадянин, підприємство, установа чи організація, які зазнали матеріальної шкоди від злочину і пред'явили вимогу про відшкодування збитків відповідно до статті 28 цього Кодексу. Про визнання цивільним позивачем чи про відмову в цьому особа, яка провадить дізнання, слідчий, суддя виносять постанову, а суд — ухвалу.

Відповідно до ст. 50 КПК України, цивільним позивачем визнається громадянин, підприємство, установа чи організація, які зазнали матеріальної шкоди від злочину і пред'явили вимогу про відшкодування збитків відповідно до статті 28 цього Кодексу. Про визнання цивільним позивачем чи про відмову в цьому особа, яка провадить дізнання, слідчий, суддя виносять постанову, а суд — ухвалу.

НУВБІП УКРАЇНИ
 Цивільний позивач або його представник мають право: подавати докази; заявляти клопотання; брати участь у судовому розгляді; просити орган

дільництва, слідчого і суду про вжиття заходів до забезпечення заявленого ними

позову; підтримувати цивільний позов; ознайомлюватися з матеріалами справи

з моменту закінчення досудового слідства, а у справах, в яких досудове

слідство не провадилося, — після призначення справи до судового розгляду;

заявляти відводи; подавати скарги на дії особи, яка провадить дільництва,

слідчого, прокурора і суду, а також подавати скарги на вирок або ухвали суду в

частині, що стосується цивільного позову, а за наявності відповідних підстав - на

забезпечення безпеки.

НУВБІП УКРАЇНИ
 Цивільний позивач зобов'язаний на вимогу органу дільництва, слідчого,

прокурора і суду пред'являти всі необхідні документи, зв'язані з заявленим

позовом.

НУВБІП УКРАЇНИ
 Відповідно до ст. 51 КПК України, як цивільних відповідачів може бути

притягнуто батьків, опікунів, піклувальників або інших осіб, а також

підприємства, установи та організації, які в силу закону несуть матеріальну

відповідальність за шкоду, завдану злочинними діями обвинуваченого.

Про притягнення як цивільного відповідача особа, яка провадить дільництва,

слідчий, суддя виносять постанову, а суд — ухвалу.

НУВБІП УКРАЇНИ
 Цивільний відповідач або його представник має право: заперечувати

проти пред'явленого позову; давати пояснення по суті пред'явленого позову;

подавати докази; заявляти клопотання; ознайомлюватися з матеріалами

справи, що стосуються цивільного позову, з моменту закінчення досудового

слідства, а у справах, в яких досудове слідство не провадилося, — після

призначення справи до судового розгляду; брати участь у судовому розгляді;

заявляти відводи; подавати скарги на дії особи, яка провадить дільництва,

слідчого, прокурора і суду, а також подавати скарги на вирок і ухвали суду в

частині, що стосується цивільного позову, а за наявності відповідних підстав -

на забезпечення безпеки.

До третьої групи суб'єктів доказування належать: захисник, законні представники обвинуваченого та потерпілого, цивільного позивача та цивільного відповідача.

Відповідно до ст. 45 КПК України, захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію). Розглядаючи суб'єктів судового пізнання та доказування у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей, особливу увагу слід приділити експертам та спеціалістам. Спеціаліст та експерт займають особливе місце серед суб'єктів пізнавальних дій у сфері судочинства.

Спеціаліст – обізнана в певній галузі знань особа, покликана своїми спеціальними знаннями допомогти слідчому в усіх тих випадках, коли з питань, які мають значення для справи, потрібна її допомога і коли при цьому немає необхідності в призначенні слідчим експертизи. Експерт – це особа, яка володіє спеціальними знаннями і навичками, і залучена органом дізнання, прокурором або судом для надання висновку з приводу поставлених йому питань [12].

Романюк В.Б. у своїй статті «Окремі питання вибору спеціаліста для проведення експертизи на досудовому слідстві» дає таке поняття експерта - це особа, котра володіє певними спеціальними знаннями, досвідом та навичками і залучається суб'єктом розслідування, коли за її допомогою необхідно провести глибоке та всебічне наукове дослідження й аналіз зібраних матеріалів та об'єктів для відповідних висновків з обґрунтованими відповідями на питання, які мають значення для правильного вирішення справи [32].

Спеціалісти як процесуальна фігура немислимі поза межами слідчих дій, а залучаються вони до участі в слідчих діях у разі: 1) відсутності спеціальних знань і навичок у слідчого; 2) недостатнього володіння слідчим прийомами і засобами швидкого і якісного виконання роботи, що вимагає спеціальних знань і навичок; 3) необхідності з етичних чи тактичних

міркувань доручити здійснення визначених дій саме спеціалістам;
 4) одночасного застосування декількох науково-технічних засобів;
 5) необхідності виконати великий обсяг роботи, що вимагає спеціальних знань і навичок [10].

Однак, незважаючи на величезну роль суб'єкта застосування спеціальних знань, в чинному КПК України не закріплено позиції обов'язкового його залучення у справі.

Винятком є випадки, до яких належать: встановлення причин смерті; тяжкості і характеру тілесних ушкоджень; визначення психічного стану підозрюваного або обвинуваченого при наявності у справі даних, які викликають сумнів щодо його осудності; встановлення статевої зрілості потерпілої в справах про злочин, передбачений ст. 155 Кримінального кодексу України (далі – КК України); встановлення віку підозрюваного або обвинуваченого, якщо це має значення для вирішення питання про його кримінальну відповідальність; якщо про це не має відповідних документів і неможливо їх одержати

На думку Костицького М.В., судова експертиза чи експертиза у кримінальному процесі - це саме дослідження, процес пізнання, яке проводить експерт, і обґрунтування висновку відповідно до встановленого законом порядку [33, с. 5-6].

Проведення експертного дослідження - процесуальний порядок збору доказів слідчим за допомогою експерта, який самостійно на підставі постанови слідчого вивчає необхідні об'єкти, що зібрані у справі, для встановлення нових фактичних даних з питань, які поставлені перед ним суб'єктом розслідування.

Циркаль В.В. і Лисиченко В.К. під експертним дослідженням розуміють «вивчення обізнаною особою наданих їй об'єктів і матеріалів справи, виявлення, аналіз або порівняння притаманних їм властивостей і ознак із застосуванням відповідних способів, методик і технічних засобів,

оцінка і формулювання на основі спеціальних знань висновків у вигляді відповідей на поставлені питання [34].

Експертне дослідження як науковий процес пізнавальної діяльності має два рівні пізнання - емпіричний і теоретичний. Наприклад, експерт-психіатр досліджує психічний стан людини, судовий медик - фізичний стан здоров'я людини для визначення її працездатності тощо.

Використання спеціальних знань та залучення спеціалістів та експертів має велике значення для розслідування та встановлення істини у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей. Особа, яка володіє спеціальними знаннями здатна знайти підхід до постраждалої дитини не травмуючи її. Крім того, залучення спеціалістів під час допиту неповнолітнього потерпілого допоможе уникнути конфліктних ситуацій під час проведення слідчих дій.

На жаль, на практиці слідчими рідко використовуються така процесуальна дія як залучення спеціалістів та експертів саме для визначення психічного стану потерпілого. У розслідуванні справ, пов'язаних з насильством дітей в жодному разі неможна випускати з уваги те, що потерпілим є неповнолітня особа з хиткою психікою та несформованою особистістю. Багато дітей схильні до перебільшення та до брехні задля отримання уваги, а використання спеціалістів для визначення схильності до перебільшення чи фантазування допоможе виявити це на ранній стадії розслідування. Крім того, в контексті злочинів, де потерпілим є неповнолітня особа, особливу увагу необхідно приділити саме такому порядку проведення слідчих дій, які найменше травмують дитячу психіку.

Враховуючи вищевикладене, вважається, що проведення експертного дослідження має бути обов'язковим при проведенні слідчих та інших кримінально-процесуальних дій, пов'язаних з дослідженням доказів.

Підсумовуючи все вищевикладене, можна зробити наступні висновки:

Серед учасників судочинства слід розрізняти суб'єктів пізнання, суб'єктів довазування та інших учасників кримінального процесу. Всі суб'єкти довазування є суб'єктами пізнання, однак, не всі суб'єкти пізнання є

суб'єктами доказування. До суб'єктів доказування належать: особи, для яких доказування є обов'язком внаслідок їх особливого службового статусу, особи, які беруть участь у доказуванні з метою захисту власних інтересів; особи, які мають право брати участь у доказуванні з метою захисту інтересів інших осіб.

Проведення експертного дослідження психічного стану дитини та дослідження доказів у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей необхідно зробити обов'язковим та включити експертів до суб'єктів доказування.

Висновки до розділу 1

Проаналізувавши правове забезпечення доказування у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей можна дійти висновку що наукове судове пізнання у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей є законодавчо визначеною і закріпленою процедурою у формі доказування,

впливом опосередкованого та дистанційного характеру отримання інформації з об'єктів матеріального світу, показань свідків, потерпілого, підозрюваного, висновків експертів та логічних умовиводів з приводу пред'явлених доказів, за результатами розгляду і оцінки яких суд виносить вирок. Дослідивши

поняття та види судового пізнання у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей необхідно звернути увагу на рівні пізнання: емпіричний та теоретичний. Емпіричний це такий рівень пізнання, який здійснюється переважно за допомогою органів чуття, а тому і зміст його результатів в основному отримується з досвіду, тобто безпосередньої взаємодії органів

чуття з об'єктивною дійсністю. Вивчивши суб'єкти судового пізнання і доказування у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей, ми побачили що суб'єкт пізнання є поняттям більш широким, ніж поняття суб'єкт доказування, оскільки кожен суб'єкт доказування є суб'єктом пізнання, але не кожен суб'єкт пізнання є суб'єктом доказування

РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ ПІЗНАННЯ ТА ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ З НАСИЛЬСТВОМ ЩОДО ДІТЕЙ

2.1. Актуальні проблеми доказування у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей

У теорії кримінально-процесуального законодавства зміст процесу доказування виражається у «відшуканні носіїв інформації, за допомогою яких можуть бути отримані дані про подію, збирання цих свідчень, їх процесуальне закріплення, перевірка та оцінка з метою достовірного встановлення обставин, які мають значення для вирішення кримінальної справи» [35, с. 116].

Доказування – це процесуальна діяльність, спрямована на формування доказів та їхніх процесуальних джерел та оперування ними з метою розв'язання завдань судочинства.

Як вказувалось вище, доказування в кримінальному процесі є формою судового пізнання. Судове пізнання - це діяльність по розслідуванню обставин справи уповноважених кримінально-процесуальним законом суб'єктів кримінального процесу, спрямована на одержання істинного уявлення про механізм скоєння злочину в цілому й окремих його частин з метою встановлення об'єктивної істини по кримінальній справі [36].

Численні соціологічні опитування дітей, проведені авторитетними науковими організаціями, свідчать про широке розповсюдження насильства в ставленні до дітей: від 40 до 50% опитаних дітей зазначили про застосування до них різних форм насильства. Опитані батьки або дорослі також свідчать про поширення насильства з боку інших осіб до молодшого покоління. Як правило, батьки та дорослі джерелом насильства вважають інших дітей, учителів, медичних працівників, міліціонерів, подєколи державних службовців [37, с. 71].

Діти визначають джерелами насильства батьків/вітчимів, старших братів або сестер, однокласників.

Особливості спостерігаються й серед видів насильства: чим менша дитина, тим частіше вона може зазнавати фізичне насильство. Психологічне та сексуальне насильство характерніше для дітей підліткового віку.

Економічне насильство не залежить від віку дитини й трапляється в значних обсягах протягом усього життєвого циклу опитуваних. [38, с. 182-187].

Психологічне насильство є найпоширенішим видом насильства. Які б умови не спровокували і яких би форм не набувало насильство, воно неодмінно розпочинається та супроводжується емоційним тиском, тобто психологічним насильством [37, с. 79].

Психологічне насильство є «ядром» будь-якого насильства над дитиною, його вихідною формою, на основі якої виникають фізичне і сексуальне насильство.

Систематичні прояви насильства до дитини з боку батьків, опікунів, вихователів та інших дорослих систематизовано й згруповано. Часто використовується класифікація, розроблена Американським професійним товариством допомоги дітям, постраждалим від насильства (APSAC). До форм психологічного насильства належать:

- Відторгнення — вербальні й невербальні дії, які демонструють несприйняття дитини, що принижує її гідність;

- Тероризування — погрози вбити дитину, нанести їй фізичну шкоду, відправити в небезпечне чи страшне місце;

- Ізоляція — послідовні дії, спрямовані на позбавлення дитини можливості зустрічатися та спілкуватися з ровесниками чи дорослими як вдома, так і за його межами;

- Експлуатація/розбещення — такі дії по відношенню до дитини, які є причиною розвитку в неї дезадаптованої поведінки (саморуйнівної, антисоціальної, кримінальної, девіантної та ін.);

- Ігнорування — відсутність адекватного емоційного реагування на потреби дитини, її прагнення спілкуватися, позбавлення дитини емоційного стимулювання [37, с. 90].

Психологічне насильство, як вихідна точка всіх інших форм насильства над дитиною, має тяжкі негативні наслідки. Проте, виявити та попередити вчинення психологічного насильства над дитиною важко.

Проблемою виявлення психічного насильства над дитиною є те, що без показань самого неповнолітнього довести вчинення таких дій неможливо, проте важливо, оскільки, як свідчить практика, це є першим сигналом до вчинення таких форм насильства як сексуальне та фізичне.

Найрозповсюдженішими формами фізичного насильства над дітьми є через побиття рукою, ногою, різними предметами (паском, шнуром, стільцем, шлангом), дряпання нігтями, удари тіла дитини. У результаті фізичного насильства дитина отримує фізичні травми, тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості.

Наслідки фізичного насильства доволі легко виявити при медичному огляді [56]. Важливо вміти відрізнити умисно нанесені тілесні ушкодженнями й випадкові, враховуючи локалізацію синців і травм, їх розміри, форму, множинність, «вік» тощо. Про невикладкові ушкодження свідчать:

– сліди від травм на плечах, грудях, сідницях, внутрішній поверхні стегон, у ділянці статевих органів, на щоках, у ділянці нижньої щелепи, на зовнішній поверхні вуха;

– контури ушкоджень, які на поверхні шкіри нагадують ті предмети, якими вони були нанесені: пряжку паска, шнур, різку, палицю, відбитки пальців тощо;

– множинність синців та різні стадії їх розвитку — від почервоніння та підпухлості до жовто-коричневого або синьо-зеленого кольорів поряд зі свіжими синцями;

– сліди від опіків (за статистикою зарубіжних досліджень, 10–25% усіх опіків у дітей нанесені навмисно), частіше від припалювання цигарками в місцях, закритих одягом, — на грудях, животі, спині, ступнях, статевих органах;

– фізичні травми, блювання, головний біль, крововиливи в кон'юнктиву ока, нудота, втрата свідомості — такі наслідки можуть минати відразу після здійснення грубого фізичного насильства;

– переломи великих кісток: стегна, гомілки або ребер, особливо в дитини, яка ще не ходить. У таких випадках від сильного стискування руками в ділянці грудної клітини дитини є синці.

Про вчинення фізичного насильства над дитиною може свідчити також і те, що батьки:

- пізно звертаються по медичну допомогу або ініціаторами звернення є сторонні люди;

- звинувачують дитину в самопошкодженні (наприклад, що дитина сама притиснула собі голову дверима);

- не підтримують дитину й не співчують їй під час огляду;

- заплутано і неправдиво розказують про причини й спосіб отримання травм.

Окрім проявів насильства над дитиною у формі фізичного знущання та завдання побоїв, англійські психологи Х. Хенке та П. Стреттон виділили такі ознаки фізичного насильства, які проявляються у поведінці постраждалої дитини:

симптоми стресу, настороженість, збудження, через яке організм постійно перебуває в стані готовності до несподіваного нападу, страх болу, нав'язливі думки, які невідомо звідки з'являються й можуть супроводжуватися неконтрольованими агресивними діями стосовно оточуючих, уникнення будь-яких думок, згадок, розмов про травматичні події, сни, нічні кошмари, пов'язані з фізичним насильством [40].

Фізичне насильство над дітьми може бути вчинено батьками, вихователями, вчителями, працівниками інтернатів, підлітками тощо. Однак,

головним завданням є не лише покарання винних осіб, проте попередження вчинення таких злочинів. Особливостями пізнання та доказування у справах, пов'язаних із вчиненням фізичного насильства щодо дітей є те, що дуже часто дитина закривається у собі, не хоче розповідати про те, що з нею трапилось, наявні ознаки страху.

Наступною формою насильства щодо дітей є економічне насильство, яке полягає в навмисному позбавленні одним членом сім'ї іншого житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, на які постраждалий має право, передбачене законом, що може призвести до його смерті, порушити фізичне чи психічне здоров'я.

Можна виділити такі види економічного насильства щодо дитини як внутрішньосімейне та позасімейне (з боку роботодавців, незалежно від форми власності підприємства, на якому працює член сім'ї).

Якщо батьки або особи, які їх замінюють, свідомо не задовольняють потреби дитини, така дитина перебуває в умовах економічного насильства над нею або ігнорування її основних потреб. Крім цього, дитина може стати жертвою економічного насильства, коли сім'я, в якій вона проживає, не має фінансових ресурсів чи доступу до необхідних соціальних послуг і не здатна забезпечити її нормальний розвиток. Голі джерелом економічного насильства над дитиною виступають не члени її сім'ї, а інші особи.

Однією з причин економічного насильства щодо дитини є бідність.

Поширення бідності в сім'ях із дітьми і економічного насильства над дітьми це взаємозв'язані процеси [41].

Економічне насильство небезпечне для дитини будь-якого віку, оскільки обмежує процеси фізичного розвитку і соціалізації.

До ознак психологічного розвитку належать:

- затримка в розвитку моторного, мовного, інтелектуального, соціального, поведінкового компонентів;

- емоційна сфера: розгубленість, тривожність, пригніченість, емоційна пасивність, депресія, плаксивість, мовчазність, схильність до самотності, негативізм.

Останньою та найогиднішою формою насильства щодо дитини є сексуальне насильство. Останнім часом українські дослідники також зробили спроби виявити масштаби сексуального насильства над дітьми. За результатами опитування, проведеного Київським центром планування сім'ї та сексології в різних регіонах України, кожна п'ята опитана дівчина та кожний сьомий юнак визнали себе об'єктами небажаних дотиків сексуального характеру, а кожна третя дівчинка шкільного віку пережила досвід сексуальних домагань [43].

Зокрема, сексуальне насильство — це втягнення дитини за її згодою чи без згоди в прямі чи непрямі дії сексуального характеру з дорослими, щоб останніми отримали сексуальне задоволення або вигоду.

До сексуального насильства належать як прямі сексуальні контакти (доторки в ділянці геніталій, грудей, чутливих місць поверхні шкіри, поцілунки, проникнення з допомогою пеніса, пальця, предмета в піхву, до рота або в анус), так і непрямі сексуальні контакти (демонстрація дитині оголених геніталій, грудей або сідниць, здійснення статевого акту на очах у дитини і спонукання її до здійснення подібних актів), підглядання за дитиною, коли вона здійснює інтимні процедури, а також сексуальна експлуатація. [44, с. 260].

Сексуальне насильство щодо дитини є характеризується високим рівнем латентності. Якщо в рідкісних випадках справа й доходить до суду, то, як правило, у процесі розгляду її закривають, оскільки довести провину підсудного дуже складно. До основних перешкод у розслідуванні сексуального насилля щодо дитини можна віднести те, що по-перше, визначити сексуальне насильство стосовно дитини, коли немає свідків, а судово-медична експертиза не підтвердила злочин на 100% - неможливо; розтління й розбещення дітей довести складніше, ніж факт статевих зносин із

дитиною. По-друге, судова процедура, як і попереднє слідство, дуже сильно впливає на дитину та її сім'ю. Дитині-жертві доводиться безліч разів детально розповідати в різних інстанціях про те, що з нею сталося. [37, с. 102].

Яскравим прикладом такої ситуації є судова тяганина з розгляду справи про сексуальне насильство батька над малолітньою дитиною. Розгляд справи триває третій рік поспіль. Незважаючи на висновки медичної та психологічної експертиз про факт зґвалтування дитини, суд декілька разів вимагав її повторного обстеження. Ця обставина, а також тиск, погрози й навіть напади на її родину з боку захисників злочинця, що, як правило, супроводжує подібні справи, ще більше ускладнили посттравматичний стан жертви. Усе разом порушило фізичне та психічне здоров'я дитини. Не вміючи через малий вік описати свій душевний стан, дитина часто просто кричала. У сім років вона перестала реагувати на своє ім'я й у встановленому порядку його змінили. Трохи згодом дитину перевели на індивідуальну форму навчання. [37, с. 103].

Недосконалість практики розгляду справ про сексуальне насильство щодо дітей судами призводить до того, що кількість дітей, визнаних судом жертвами сексуального насильства, значно менша, ніж справжня кількість дітей, постраждалих від таких злочинів, а багатьом злочинцям вдалося уникнути кримінальної відповідальності за зґвалтування та розбещення дітей.

Паралельно із сексуальним насильством злочинець використовує і психологічне насильство над дитиною, оскільки їхні стосунки відбуваються в «великому секреті» і в його інтересах, щоб вони залишалися таємницею назавжди. Щоб заманити дітей у пастку, педофіли часто використовують інтереси та захоплення дітей, їх довіру до себе, а потім, погрожуючи розповісти «про поведінку» дітей їхнім друзям, знайомим, батькам, кривдники тримають свої жертви у покорі і задовольняють свої сексуальні забаганки.

Однак, варто зазначити, що парадокс сексуального насильства над дітьми в тому, що коли насильник старанно продумує алгоритм привчання до себе дитини, то вона може навіть переживати приємні відчуття. Найчастіше, дитина не розуміє характеру вчинюваних з нею дій під час сексуального насильства. Але на стадії розслідування та судового розгляду справи, як свідчить практика, саме непрофесійна реакція дорослих, зокрема батьків, змушує дитину почуватися жертвою та психологічно реагувати на те, що з нею сталося.

Виявити прояви вчиненого сексуального насильства щодо дитини можна шляхом спостереження за її психологічним станом. Здебільшого діти дошкільного або молодшого шкільного віку розповідають чи невербально «сигналізують» про те, що стосовно них було вчинено або вчиняється сексуальне насильство. [37, с. 111].

Також сигналом про сексуальне насильство щодо дитини можуть бути невідповідні для її віку ігри, сюжети малюнків, взаємодія з однолітками, коли вона проявляє широкую для її віку сексуальну обізнаність або мимовільно відтворює сексуальні дії дорослого. [45, с. 284].

Довести злочин при сексуальному насильстві над дитиною, за винятком зґвалтування, досить складно. Якщо в 70-і роки ХХ ст. дослідники цікавилися моральною оцінкою та різноманітним форм сексуального насильства, то зараз особливо актуальною є достовірність свідчень потерпілої дитини, діагностика та ідентифікація сексуального насильства [46]. А вже найчастіше об'єктом таких експертних досліджень сьогодні є малолітні потерпілі, що надає проблемі додаткової соціальної гостроти й створює певні діагностичні та експертні труднощі.

Особливостями судового пізнання та доказування у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей є те, що така категорія справ вимагає певного рівня психологічної підготовленості учасників судового процесу. Важливим аспектом судового пізнання для встановлення істини у справі є довіра дитини судді. Загалом комунікативний процес судді зі сторонами

можна звести до таких етапів: формування першого враження та уточнення актуального емоційного стану опитуваної особи, усунення бар'єрів комунікації та встановлення психологічного контакту, досягнення мети, тобто отримання значущої для прийняття вірного рішення інформації, оцінка результатів та корекція процесів взаємодії [46].

Під час опитування дітей-жертв насильства важливо враховувати багато факторів: рівень розвитку дитини, тяжкість вчиненого щодо неї насильства та інформацію, отриману від батьків або інших джерел. При цьому необхідно дотримуватися етично-моральних аспектів цієї процедури та застосовувати індивідуальний підхід до дитини-жертви, щоб уникнути додаткового психотравмуючого впливу на неї.

Для виявлення факту насильства щодо дитини, застосовуються різні методи обстеження, наприклад, дитину просять показати дії дорослого, написати про них, намалювати. [48]. На підсвідомому рівні дитина поселила тата в негативний будинок. Стало зрозуміло, що вона боїться батька. Себе й собаку дівчинка намалювала в світлому будиночку. На питання показати, до якого місця вона пустила б тата, якби він прийшов до неї в гості, дитина показала місце біля самого порогу будинку. Цей малюнок разом із матеріалами також потрапив до суду.

З урахуванням вищевикладеного, можна зробити наступні висновки: Насильство щодо дітей може бути у психологічній, фізичній, економічній та сексуальній формах. Психологічне насильство щодо дитини є передумовою вчинення щодо неї інших форм насильства, зокрема фізичного та сексуального. Фізичне насильство виявляється шляхом спостереження за поведінкою неповнолітнього та його психологічною реакцією, а також при огляді тіла на наявність пошкоджень. Економічне насильство проявляється в фізичних та психологічних ознаках. Сексуальне насильство проявляється у формі прямих сексуальних контактів, непрямих сексуальних контактів, підгляданні за дитиною, коли вона здійснює інтимні процедури, сексуальної

експлуатації. У справах щодо насильства дітей доцільним є застосування спеціальних психологічних методів допиту та опитування потерпілих.

2.2. Обставини, що підлягають доказуванню у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей

Відповідно до ст. 91 КПК України, обставинами, що підлягають доказуванню у кримінальній справі є:

1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані

або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

Коло обставин, які належить встановити у кримінальній справі є предметом доказування. Виходячи з того, що метою доказування є встановлення об'єктивної істини, то предмет доказування вказує на те коло обставин, які утворюють юридично значимі елементи такої істини, а їх встановлення дозволяє розв'язати справу по суті [48].

Однією з обставин, що підлягають доказуванню є подія злочину. Відповідно до ст. 11 КК України, кримінальним правопорушенням є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення.

Відповідно до ст. 12 КК України кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини.

Подія злочину включає в себе такі елементи як об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт, суб'єктивну сторону.

Об'єктом злочину у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей є права та свободи, життя та здоров'я, воля честь і гідність, статева свобода та статева недоторканість дитини, що передбачені КК України.

Чинний КК України закріплює положення, що вчинення злочину щодо малолітнього є обставиною, що обтяжує покарання, та кваліфікаційною ознакою злочинів передбачених п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України «Умисне вбивство», ч. 1 ст. 135 КК України «Залишення в небезпеці», ч. 2 ст. 136 КК України «Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані», ч. 2 ст. 146 КК України «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини». Статтею 117 КК України передбачено відповідальність за вбивство матір'ю новонародженої дитини. Стаття 126 КК України застосовується при захисті дитини від випадків вчинення проти неї таких злочинів як побої та мордування. Статтею 127 КК України встановлено

відповідальність за катування, тобто вчинення злочину, в якому поєднується фізичне і психологічне насильство. У статті 149 КК України встановлено відповідальність за торгівлю людьми або інші незаконні дії щодо людини.

Стаття 150 КК України визначає відповідальність за експлуатацію дітей.

Розділом II КК України передбачено відповідальність за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. Стаття 166 КК України встановлює відповідальність за злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлено опіку чи піклування. Стаття

169 КК України забороняє незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння).

Статтею 303 КК України передбачено відповідальність за втягнення в заняття проституцією або примушування до заняття проституцією з використанням обману, шантажу чи уразливого стану або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, або сутенерство, вчинене щодо

неповнолітньої чи малолітньої особи, додатково кваліфікуються як ознаки, що посилюють відповідальність. У статті 304 КК України передбачено кримінальну відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, а саме: в пияцтво, в жебракування, азартні ігри.

Об'єктивна сторона злочину полягає в протизаконному та суспільно небезпечному діянні (дії чи бездіяльності), його наслідках та наявності причинного зв'язку між діянням і негативними наслідками. Відсутність відповідного причинного зв'язку виключає кримінальну відповідальність.

Підлягає встановленню і спосіб вчинення злочину, час, місце та інші обставини, що мають значення для юридичної кваліфікації діяння та розв'язання справи по суті. З'ясування цих обставин дає змогу вирішити питання, що підлягають вирішенню при постановленні судом вироку, до яких, відповідно до ст. 368КПК України, належать: чи мало місце діяння, у вчиненні якого обвинувачується підсудний, чи має це діяння склад злочину і якою саме статтею кримінального закону він передбачений, чи винен підсудний у вчиненні цього злочину, чи підлягає підсудний покаранню за

вчинений ним злочин, чи є обставини, що обтяжують або пом'якшують покарання підсудного, і які саме.

Слід з'ясувати, чи мають місце обставини, що виключають злочинність діяння або звільняють особу від відповідальності. До числа обставини, що виключають злочинність діяння, належить необхідна оборона, уявна оборона, крайня необхідність, затримання злочинця, фізичний або психічний примус, виконання законного наказу, в стані ризику та виконання спеціального завдання (ст. 36—43 КК України) [48].

Відповідно до ст. 18 КК України, суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність [49].

Виходячи з викладеного визначення, доказуванню підлягають осудність чи неосудність особи, досягнення нею відповідного віку, з якого може наступати кримінальна відповідальність.

Суб'єктивна сторона є психічне ставлення суб'єкту злочину до вчиненої ним дії чи бездіяльності та виражається у формі вини. Відповідно до ст. 23 КК України, виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. Умисел, відповідно до ст. 24 КК України, поділяється на прямий та непрямий. Згідно ст. 25 КК України, необережність поділяється на злочинну самовпевненість та злочинну недбалість.

Таким чином, доказуванню підлягає наявність чи відсутність в діях чи бездіяльності особи вини та її форми. Відсутність в діяннях особи вини свідчить про відсутність складу злочину.

Мотив - це внутрішнє спонукання, рушійна сила вчинку людини, що визначає його зміст і допомагає більш глибоко розкрити психічне ставлення особи до вчиненого. Мета - це уявлення про бажаний результат, якого прагне особа, що визначає спрямованість діяння. Мотив злочину - це спонукання до

вчинення злочину, а мета - уявлення про його суспільно-небезпечний наслідок і є для нього бажаним. [50].

Пом'якшуючі та обтяжуючі обставини визначені ст. 66 та 67 КК

України і є обставинами, що підлягають доказуванню. Відповідно до ст. 66

КК України, до обставин, що пом'якшують покарання належать:

- з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину;

- добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди;

- надання медичної або іншої допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення злочину;

- вчинення злочину неповнолітнім,

- вчинення злочину жінкою в стані вагітності;

- вчинення злочину внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин;

- вчинення злочину під впливом погрози, примусу або через матеріальну, службову чи іншу залежність;

Наведений перелік обставин, що пом'якшують покарання не є вичерпним і суд може визнати як пом'якшуючі і такі обставини, які не передбачені ст. 66 КК України.

Відповідно до ст. 67 КК України, обставинами, що обтяжують

покарання є:

- вчинення злочину особою повторно та рецидив злочинів;

- вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою;

- вчинення злочину на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі або розбрату;

- вчинення злочину у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку;

- тяжкі наслідки, завдані злочинем;

- вчинення злочину щодо малолітнього, особи похилого віку або особи, що перебуває в безпорадному стані;

- вчинення злочину щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності;

- вчинення злочину щодо особи, яка перебуває в матеріальній, службовій чи іншій залежності від винного;

- вчинення злочину з використанням малолітнього або особи, що страждає психічним захворюванням чи недоумством;

Визначений перелік обставин, що обтяжують покарання є вичерпним.

Характер та розмір збитків, заподіяних злочином, а також розмір витрат закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочинного діяння також підлягають обов'язковому доказуванню. Слід установити вид заподіяної шкоди та суму збитків. До збитків слід відносити як пряму шкоду, так і упушену вигоду. Окрім того, з'ясовується характер моральної шкоди.

Таким чином, з вищевикладеного можна зробити висновок про те, що:

Обставини, що підлягають доказуванню визначені чинним КПК України. До таких обставин належать: подія злочину, винність обвинуваченого у вчиненні злочину і мотиви злочину; обставини, що впливають на ступінь тяжкості злочину, а також обставини, що характеризують особу обвинуваченого, пом'якшують та обтяжують покарання; характер і розмір шкоди, завданої злочином, а також розмір витрат закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочинного діяння.

2.3 Засоби доказування у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей

На думку Котюка І.І., засобами процесуального доказування є об'єктивна, історично зумовлена, регламентована законом система процесуальних дій, науково-технічних засобів, доказів, їхніх процесуальних

джерел та процесуальних форм оперування ними, які використовуються в процесі розв'язання завдань судочинства.

Виходячи з наведеного визначення, до засобів процесуального доказування відносяться: процесуальні дії, науково-технічні засоби, що використовуються в ході проведення процесуальних дій, докази, процесуальні джерела доказів, процесуальна форма оперування доказами, процесуальними джерелами та науково-технічними засобами в ході доказування.

Процесуальні дії можна визначити як визначену кримінально-процесуальним законодавством діяльність учасників кримінального судочинства, спрямовану на збирання, фіксацію, перевірку та аналіз доказів, яка є засобом всебічного повного та об'єктивного дослідження всіх обставин кримінальної справи для досягнення завдань кримінального судочинства.

В КПК України міститься ряд норм, що регулюють застосування знань і науково-технічних засобів (НТЗ) у діяльності органів попереднього розслідування і суду. [51].

Відповідно до ст. 99 КПК України, обов'язковим способом фіксації огляду місця події та інших слідчих дій є складання протоколу. Інші способи фіксації за допомогою технічних засобів застосовуються на розсуд особи, яка проводить дізнання, слідчого, прокурора, судді (суду), а отримані їх результати служать додатками до протоколу слідчої дії чи судової дії.

Фотографування, кінозйомка, звукозапис та інші засоби фіксації не можуть замінити собою протоколу. Більш того, протокол служить правовою основою застосування інших факультативних засобів: при відсутності протоколу додатки до нього втрачають доказове значення. Переважне значення і особливе місце протоколу серед інших способів фіксації пояснюється рядом його властивостей. [53].

Процесуальний порядок складання та ведення протоколу слідчих дій врегульований ст.ст. 103-106 КПК України.

Порядок використання НТЗ регламентований ст. 107 КПК України – застосування звукозапису при провадженні досудового слідства, ст. 300 КПК України – застосування кінозйомки, відеозапису при проведенні слідчої дії, ст. 232 застосування телефонної конференції та відеоконференції при проведенні слідчої дії.

Відповідно до 84 КПК України, доказами в кримінальній справі є всякі фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку орган дізнання, слідчий і суд встановлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.

Доказами у справі є такі, що відповідають вимогам закону відомості про факти, документи, а також будь-які інші матеріальні об'єкти, зібрані в ході процесуальної діяльності суб'єктів доказування, за допомогою яких вони встановлюють обставини, що підлягають доказуванню, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи, заяви або повідомлення про злочин [12].

Докази у кримінальному процесі можуть бути класифіковані за [48]:

1. джерелом інформації:

- такі, що походять від осіб;
- такі що походять від матеріальних об'єктів;

2. особливостями відображення події злочину та за характером

взаємодії з ним:

- первинні;
 - похідні;
3. стосовно обвинувачення.

- обвинувальні;
- виправдувальні;

4. стосовно факту вчинення злочину конкретною особою:

- прями;
- непрями.

З аналізу ч. 2 ст. 84 КПК України випливає, що процесуальними джерелами доказів є показання свідка, показання потерпілого, показання підозрюваного, показання обвинуваченого, висновки експерта, речові докази, протоколи слідчих і судових дій, протоколи з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів, та іншими документами.

Виходячи з норм чинного КПК України, показання свідка - це відомості, повідомлені ним на допиті, що проведений у ході досудового розслідування по кримінальній справі чи в суді відповідно до вимог статей 95-97 КПК України. Таким чином, як самостійний вид доказів ці відомості можуть бути одержані лише при проведенні таких слідчих дій, як допит і очна ставка. Показання потерпілого - це відомості, повідомлені ним на допиті, що проведений у ході досудового розслідування у кримінальній справі чи в суді відповідно до вимог статей 225-227 КПК України.

З урахуванням вищевикладеного можна зробити наступні висновки:

Предметом показань потерпілого є відомості про будь-які обставини, які підлягають встановленню по даній справі, у тому числі про факти, що характеризують особу обвинуваченого або підозрюваного та його взаємовідносини з ними.

Підозрюваний вправі давати показання з приводу обставин, що стали підставою для його затримання або застосування запобіжного заходу, а також з приводу всіх інших відомих йому обставин по справі. Обвинувачений вправі давати показання з приводу пред'явленого йому обвинувачення, а також з приводу всіх інших відомих йому обставин у справі і доказів, що є в справі. Висновок експерта — це подані в письмовій формі зміст дослідження та мотивовані висновки з питань, поставлених перед експертом особою, яка веде провадження в кримінальній справі, чи сторонами [52].

Речовими доказами є предмети, які були знаряддям вчинення злочину, зберегли на собі сліди злочину, були об'єктом злочинних дій, гроші, цінності та інші речі, нажиті злочинним шляхом, всі інші предмети, які можуть бути

засобами для розкриття злочину і виявлення винних або для спростування обвинувачення чи пом'якшення відповідальності.

Протоколи слідчих і судових дій - це складені та оформлені в порядку, передбаченому законом, процесуальні акти, в яких за допомогою технічних засобів зафіксовані перебіг і результати провадження цих дій.

Процесуальна форма оперування доказами, процесуальними джерелами та науково-технічними засобами в ході доказування - судове слідство та включає в себе наступні форми: допит підсудного, оголошення показань підсудного, допит свідка, оголошення показань свідка, допит потерпілого, пред'явлення для впізнання, проведення експертизи в суді, допит експерта в суді, огляд речових доказів, огляд і оголошення документів, огляд місця події.

2.4. Тактика пізнання у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей

В довідковій літературі термін «тактика» означає теорію і практику підготовки та ведення бою. У більш загальному розумінні — це система засобів, спрямованих на досягнення певної мети через боротьбу, зіткнення інтересів та подолання опору. Розслідування злочинів звичайно здійснюється у ситуації конфлікту інтересів, протидії зацікавлених осіб.

Термін «тактика» у криміналістиці має деякі елементи умовності, оскільки вона не рівноцінна воєнній тактиці та її не слід зводити тільки до тих способів, застосування яких призводить до усунення конфліктних взаємозв'язків та протидії.

Тактика пізнання - це система наукових положень і рекомендацій щодо організації та планування досудового і судового слідства, які розробляються на основі визначення оптимальної лінії поведінки осіб, прийомів провадження слідчих і судових дій, спрямованих на збирання і дослідження доказів та встановлення обставин, що сприяли вчиненню злочину.

Структурність тактики пізнання можна простежити на її елементному складі, який передбачає виділення тих «часток», на яких ґрунтується тактика:

1) тактичний прийом як спосіб здійснення процесуальної дії, спрямований на досягнення її мети;

2) тактична рекомендація — науково обґрунтована та перевірена практикою порада щодо вибору і застосування засобів, прийомів та форм поведінки;

3) система (підсистема) тактичних прийомів — упорядкована сукупність взаємопов'язаних та взаємозумовлених прийомів, що мають цільову спрямованість у процесі її реалізації (іноді систему тактичних прийомів іменують тактичною комбінацією);

4) тактика процесуальної дії, яка охоплює весь типовий тактичний комплекс можливого її здійснення, реалізації;

5) система процесуальних дій (тактична операція), яка спрямована на виконання завдання розслідування у відповідній слідчій ситуації.

Тактичний прийом — це розроблена на основі даних науки, узагальнення слідчої практики та вимог закону рекомендація про певну лінію поведінки, спрямовану на розв'язання окремого завдання у сфері судочинства.

Тактичні прийоми мають відповідати принципам допустимості, якими є: законність, тобто відповідність вимогам закону; справедливість —

відповідність морально-етичним нормам; наукова обґрунтованість означає,

що слід використовувати ті тактичні прийоми, які пройшли перевірку в

інших галузях знань; доцільність — потреба застосування в конкретних

умовах; ефективність — результативність; економічність — їх використання не

повинно зумовлювати значних фінансових, часових та інших витрат;

доступність — такі прийоми не повинні виходити за межі професійних знань і

навичок осіб.

У системі тактичних прийомів, заснованих на даних наукової організації праці можна виділити наступні: організація та планування

розслідування, мобілізація і розстановка сил, розслідування злочинів групою слідчих, використання оперативно-розшукових заходів, створення слідчо-оперативних груп, організація дослідження матеріальної обстановки, використання спеціальних знань, звернення до громадськості, використання засобів масової інформації.

Тактичні прийоми, що засновані на даних наукової організації праці, характеризуються такими основними рисами: планування тактичних прийомів; швидка організація роботи; взаємодія слідчих і оперативно-розшукових дій; наукова обґрунтованість способів і методів застосування тактичних прийомів.

Відповідно до принципів наукової організації праці тактичні прийоми мають містити: проміжні й загальні завдання кримінального судочинства; етапи розслідування кримінальної справи про злочин; методи, засоби, умови, час і місце проведення тактичних прийомів на кожному з етапів; належну організацію роботи [53].

Під організацією розслідування мається на увазі створення умов, необхідних для ефективної роботи осіб, які беруть участь у розслідуванні.

Планування розслідування – це процес організації розслідування конкретного злочину, який передбачає відповідні розрахунки та організаційні заходи щодо оптимального його здійснення з урахуванням витрати часу та сили.

Кінцевою метою планування розслідування є доказовість інформації щодо питань, поставлених у ст. 91 КПК України, - подія злочину (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення злочину); винність обвинуваченого у вчиненні злочину і мотиви злочину; обставини, що впливають на ступінь тяжкості злочину, а також обставини, що характеризують особу обвинуваченого, пом'якшують та обтяжують покарання; характер і розмір шкоди, завданої злочином, а також розмір витрат закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочинного діяння.

Крім того, слідчим має бути надана інформація, необхідна суду для постановлення вироку, передбачена ст. 368 КПК України, - чи мало місце діяння, у вчиненні якого обвинувачується підсудний; чи має це діяння

склад злочину і якою саме статтею кримінального закону він передбачений; чи винен підсудний у вчиненні цього злочину; чи підлягає

підсудний покаранню за вчинений ним злочин, чи є обставини, що обтяжують або пом'якшують покарання підсудного, і які саме; яка саме міра покарання повинна бути призначена підсудному і чи повинен він її

відбувати; чи підлягає задоволенню пред'явлений цивільний позов, на чію користь та в якому розмірі, і чи підлягають відшкодуванню збитки,

заподіяні потерпілому, а також кошти, витрачені закладом охорони здоров'я на його стаціонарне лікування, якщо цивільний позов не був заявлений, що

зробити з майном, описаним для забезпечення цивільного позову і можливої конфіскації майна; що зробити з речовими доказами, зокрема з грошима,

цінностями та іншими речами, нажитими злочинним шляхом; на кого повинні бути покладені судові витрати і в якому розмірі; який запобіжний

захід слід обрати щодо підсудного; чи слід у випадках, передбачених статтею 96 Кримінального кодексу України, застосовувати до

підсудного примусове лікування, чи необхідно застосувати до підсудного заходи безпеки.

Такий тактичний прийом як мобілізація та розстановка сил включає в себе: визначення кола і запрошення учасників слідчої дії, ознайомлення з

їхніми процесуальними правами та обов'язками, інформування їх про передбачену законом відповідальність; розподіл ролей серед учасників, у

тому числі й тих, процесуальне становище і обов'язки яких не визначені законом; роз'яснення суті дій, їхньої мети, етапів, завдань, які вирішуються

на кожному з них; контроль за виконанням цих обов'язків.

З метою всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин справи необхідно призначати судові експертизи, і однією з таких експертиз має бути судово-психологічна. Психологічна експертиза встановлює ті

особливості психічної діяльності та такі їх прояви в поведінці особи, які мають юридичне значення та викликають певні правові наслідки.

Головним завданням психологічної експертизи є визначення у підекспертної особи:

– індивідуально-психологічних особливостей, рис характеру, провідних якостей особистості, мотивовірних чинників психічного життя і поведінки;

– емоційних реакцій та станів;

– закономірностей перебігу психічних процесів, рівня їх розвитку та індивідуальних властивостей.

При проведенні судових експертиз використовуються загальновідомі у науковій практиці психологічні методика та їх авторські модифікації, що пройшли апробацію. Вони підбираються з урахуванням специфіки судових експертних досліджень і конкретних питань, поставлених перед психологічною експертизою [46].

На психологічну експертизу можуть бути винесені наступні питання:

• визначення індивідуально-психологічних рис підекспертної особи;

• виявлення особистісних рис та провідних мотиваційних передумов поведінки підекспертної особи у їх зв'язку з обставинами, що досліджуються у справі;

• наявність в особі індивідуально-психологічних рис, що суттєво вплинули на характер її показань у справі (відмова від показань під впливом погрози тощо);

• вплив сімейної ситуації, індивідуально-психологічних особливостей батьків (зазначити, якщо треба, одного чи обох з них), особливостей їх виховної поведінки на емоційний стан, психічний розвиток та відсуття благополуччя дитини;

• наявність змін в емоційному стані, індивідуально-психологічних проявах підекспертної особи, які перешкоджають активному функціонуванню її як особистості та виникли внаслідок впливу певних обставин;

НУВБІП УКРАЇНИ

- психотравмуючий потенціал ситуації;
- зв'язок між спричиненими стражданнями та ситуацією, що досліджується у справі;

- можливий розмір грошової компенсації за наявності завданих страждань (моральної шкоди);

НУВБІП УКРАЇНИ

- спроможність підекспертної особи усвідомлювати реальний зміст власних дій та в повній мірі свідомо керувати ними і передбачати їх наслідки;

- здатність підекспертної особи правильно сприймати обставини, що мають значення у справі, і давати про них відповідні показання;

НУВБІП УКРАЇНИ

- здатність підекспертного, з огляду на рівень його розумового розвитку, індивідуально-психологічні особливості та емоційний стан, правильно розуміти характер і значення вчинених щодо нього дій і чинити опір (у справах про статеві злочини);

НУВБІП УКРАЇНИ

- наявність у підекспертного ознак відхилень у психічному розвитку, які не є проявами психічного захворювання;
- наявність та характер впливу індивідуальних характеристик емоційно-вольової та когнітивної сфер особистості під експертного на адекватність оцінки особливостей і змісту ситуації, а також на її відтворення у свідченнях.

НУВБІП УКРАЇНИ

В певних випадках перед експертом-психологом постають питання, відповіді на які допомагають правильно оцінити показання неповнолітнього, наприклад:

НУВБІП УКРАЇНИ

- Чи відповідають показання неповнолітнього його віку та інтелектуальному розвитку?
- Яким є ступінь навіюваності допитуваного?

- Чи є підстави вважати, що неповнолітній дає показання під впливом дорослих?

НУВБІП УКРАЇНИ

- Чи володіє конкретна дитина суб'єктивною можливістю правильно сприймати і оцінювати обставини, що мають значення у справі?

• Чи міг малолітній свідок (потерпілий) правильно сприймати і усвідомлювати дану конкретну подію?

Потерпілі в результаті психологічної травми можуть вчинити самогубство, тому можна поставити питання:

• В якому емоційному стані перебувала підекспертна особа в період, який передував її самогубству?

• Чи виник емоційний стан підекспертної особи в період, який передував самогубству, унаслідок дій обвинуваченого (насильства, дій, які кваліфікуються як погрози, жорстоке ставлення чи систематичне приниження людської гідності тощо)?

У випадках, коли потерпілою є малолітня чи неповнолітня особа необхідно призначати судово-психологічну експертизу для встановлення даних про наявність чи відсутність схильності до фантазування чи перебільшення [46].

Тактичними прийомами пізнання у справах, пов'язаних з насильством дітей, заснованих на даних логіки є: аналіз, синтез, дедукція, аналогія, гіпотеза, абстрагування, порівняння, ототожнення, прогнозування, моделювання, реконструкція.

Одним із різновидів гіпотези є версія, яка являє собою науково обґрунтоване припущення, що пояснює походження, існування або сутність фактів і причини досліджуваного явища [12].

Версії не мають на меті створення наукових теорій, а перевірка їх здійснюється у термін, встановлений для розслідування.

Логічну структуру версії складають наступні елементи:

1) основа версії - достовірні відомості які поділяються на 2 групи: - дані, отримані з різних джерел в процесі розслідування кримінальної справи; дані, які є результатом наукових узагальнень і безпосередньо не стосуються конкретної кримінальної справи.

2) логічна обробка отриманих даних, що являє собою розумову діяльність, пов'язану з вірогідним поясненням фактів, їх походженням, зв'язком між собою.

3) визначення наслідків логічної діяльності, основаної на фактах.

Роль версій у пізнанні в процесі розслідування надзвичайно велика. Перевірка версії є змістом процесу розслідування. У зв'язку з цим існують дві проблеми, вирішення яких визначає ефективність розслідування, досягнення об'єктивної істини.

Першою проблемою є пізнавальна роль версії, її функція як методу пізнання у конкретній галузі, якою є судочинство. Пізнавальна функція версії полягає у: систематизації доказового матеріалу; його аналізі; обґрунтованому висуненні припущення, яке визначає найбільш швидкий і ефективний шлях встановлення істини.

Наступною проблемою є методи побудови версій у різних ситуаціях розслідування: а) при обмеженій доказовій інформації; б) за відсутності доказової інформації; в) при її значному обсязі.

Методами побудови версій є їхні логічні основи — індуктивний чи дедуктивний метод, аналогії. Побудова слідчих версій проходить такі етапи: аналіз фактичного матеріалу, висловлення припущення (саме версії), виведення наслідків версії, перевірка виведених наслідків.

За сферою використання версії можна поділити на слідчі, оперативно-розшукові, судові та експертні. Ці версії, як правило, взаємопов'язані і можуть впливати одна з одною. Так, слідча версія може впливати з експертної, оперативно-розшукової з слідчої, і навпаки.

Важливими тактичними прийомами пізнання у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей також є прогнозування, моделювання та реконструкція.

Прогнозування — процес науково обґрунтованого передбачення майбутнього стану об'єкта або явища на основі аналізу його минулого і теперішнього. Моделювання — це опосередкований метод наукового

дослідження об'єктів пізнання на їхніх моделях, коли безпосереднє вивчення є неможливим або недоцільним. Реконструкція – це загальнонауковий метод дослідження, який проявляється у вигляді тактичних прийомів відтворення матеріальної обстановки шляхом усної, графічної або фізичної реконструкції

[12].

До системи тактичних прийомів пізнання у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей, відносяться і тактичні прийоми, засновані на методах психологічного впливу. До таких прийомів належать: установлення психічного контакту, роз'яснення положень закону, звернення до позитивних якостей особи, переконання, стимулювання позитивних якостей особи, спонування до наслідування, створення неадекватного уявлення про хід розслідування та зібрані докази, непрямий допит, мислена реконструкція обставин злочину, словесна розвідка, демонстрація можливостей розслідування, використання стану емоційної напруженості, емоційний експеримент, допуск легенди, нейтралізація особи, суспільна ізоляція особи.

Під час пізнання у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей, величезну роль відіграє психологічні прийоми проведення допиту неповнолітнього потерпілого.

Ще однією новачкою в поліпшенні обстеження дітей-жертв є створення при районних відділеннях поліції «зелених кімнат» – спеціальних психологічних комфортних приміщень для проведення профілактичних і реабілітаційних заходів серед підлітків та дітей. Сьогодні в Україні таких кімнат уже близько 360. До роботи в них, крім працівників поліції, почали залучати психологів. Проте, відповідно до статті 226 КПК, допит неповнолітнього свідка й потерпілого віком до 14 або, на розсуд слідчого, до 16 років, проводиться у присутності педагога, за необхідності – лікаря, батьків або інших законних представників дитини, а участь психолога не передбачена.

Психологічні наслідки насильства відображаються на всіх сферах життєдіяльності дитини: емоційній, когнітивній (пізнавальній), інтелектуальній, поведінковій.

Розлади поведінки в дітей, які постраждали від сексуального насильства, часто проявляються у сексуалізованій поведінці. У такому випадку психосексуально дитина розвивається невідповідно до свого віку. Така поведінка в дитини проявляється в сексуальній поведінці, невластивій для дитячого віку, по відношенню до дорослих, яка спостерігається вдома та інших місцях і яку важко подолати.

Когнітивні (пізнавальні) розлади в дитини-жертви проявляються у вигляді низької самооцінки, сприйнятті себе як поганого, потворного, безпомічного, як «зіпсовану річ». Особистість із низькою самооцінкою відчуває почуття провини, сорому, а себе — найгіршою серед усіх. У результаті дитина не має поваги до себе, їй важко спілкуватись з підлітками, вона погано вчиться. Часто такий стан зберігається й в дорослому віці. [46].

До системи тактики пізнання у справах, пов'язаних з насильством дітей входять також тактичні операції, тактичні комбінації, тактичні рекомендації, слідчі ситуації та подолання протидії розслідуванню злочинів.

Відповідно до визначень, наданих Котюком ІІ, тактична операція — це комплекс цілеспрямованих, взаємозв'язаних, скоординованих слідчих дій, розшукових і організаційно-технічних заходів, які проводяться з метою розв'язання окремих завдань розслідування. Тактична комбінація — це використання декількох тактичних прийомів з метою розв'язання певного завдання у рамках однієї слідчої дії. Тактична рекомендація — це науково обґрунтована та апробована практикою порада, яка стосується вибору та застосування тактичних прийомів. Слідча ситуація — це сукупність обставин, що склались на конкретному етапі розслідування, аналіз яких дає змогу оцінити вже виконану в ході розслідування роботу, визначити подальші його перспективи та внести відповідні корективи в завдання і хід розслідування [12].

Під час судового пізнання у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей, важливими рекомендаціями є рекомендації по тактиці проведення допиту неповнолітнього потерпілого чи свідка.

Необхідною умовою під час допиту неповнолітнього є довіра дитини до судді, створення ним сприятливої психологічної атмосфери, але встановлення єдності з дитиною в межах процесу є складним завданням.

Основним завданням на першому етапі взаємодії з дитиною – це забезпечення їй відчуття психологічної безпеки не лише через систему юридичних гарантій, але й на рівні самовідчуття. Первинна бесіда з дитиною, побудована на м'якій, недирективній взаємодії, має допомогти фахівцю прояснити ситуацію. Так, коли дитина розповідає про насильство щодо неї:

1. Поставтеся до дитини серйозно, покажіть, що ви їй повністю вірите;

2. Залишайтеся спокійними;

3. Заспокойте та підтримайте дитину словами:

4. Не думайте, що дитина обов'язково ненавидить свого кривдника або сердиться на нього. Батьки залишаються для неї батьками незалежно від того, як вони поведуться з дитиною, яка продовжує їх любити та боїться зашкодити їм своїми словами чи діями.

5. Терпляче відповідайте на запитання та розвіюйте тривоги дитини.

6. Стежте за тим, щоб не давати обіцянок, яких ви не можете дотриматися.

Розмовляючи з дитиною, яка зазнала зловживань з боку інших членів родини:

1. Задавайте прямі запитання в м'якій формі.

2. Слухайте, не виносячи суджень.

3. Надайте інформацію про місцеві служби допомоги.

4. Скажіть дитині, що вона вже зробила дуже важливий крок для подолання насильства щодо неї.

5. Скажіть дитині, яка зазнала насильства, що ви її підтримуєте, і що вона не винна в тому, що трапилося.

Загальні правила, якими необхідно керуватися при встановленні обставин інциденту(-тів) насильства щодо дитини:

– не піддаватися так званому «першому враженню»;

– детально дослідити ситуацію;

– дотримуватися дистанції по відношенню до винуватця подій та не вступати з ним (нею) у дискусію;

– не заперечувати факт наявності насильства;

– не висловлювати підтримку чи згоду, якщо постраждала дитина стверджує, нібито вона сама винна в тому, що сталося;

– підкреслити, що ніхто не заслуговує на таке поведіння, і що дитина вже зробила перший крок для зміни ситуації на краще;

– не применшувати серйозність інциденту, що стався;

– зберігати спокійний та безоцінювальний спосіб поведінки;

– співчувати постраждалій дитині, віддавати належне її почуттям;

– надати інформацію щодо притулків та інших місцевих осередків, де можна отримати юридичну та психологічну допомогу.

З урахуванням вищевикладеного можна зроби наступні висновки:

Тактика пізнання включає в себе такі елементи як: тактичний прийом, тактична рекомендація, система (підсистема) тактичних прийомів, тактика процесуальної дії, яка охоплює весь типовий тактичний комплекс можливого її здійснення, реалізації; система процесуальних дій (тактична операція), яка спрямована на виконання завдання розслідування у відповідній слідчій

ситуації. Тактичні прийоми можна поділити на тактичні прийоми засновані на даних наукової організації праці; тактичні прийоми, засновані на даних логіки; тактичні прийоми, засновані на методах психологічного впливу;

У системі тактичних прийомів, заснованих на даних наукової організації праці можна виділити наступні: організація та планування розслідування, мобілізація і розстановка сил розслідування, злочинів групою слідчих, використання оперативно-розшукових заходів, створення слідчо-оперативних груп, організація дослідження матеріальної обстановки,

використання спеціальних знань, звернення до громадськості, використання засобів масової інформації. Тактичними прийомами пізнання у справах, пов'язаних з насильством дітей, заснованих на даних логіки є: аналіз, синтез, дедукція, аналогія, гіпотеза, абстрагування, порівняння, ототожнення, прогнозування, моделювання, реконструкція. До системи тактичних прийомів пізнання у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей, відносяться і тактичні прийоми, засновані на методах психологічного впливу: установлення психічного контакту, роз'яснення положень закону, звернення до позитивних якостей особи, переконання, стимулювання позитивних якостей особи, спонукання до наслідування, створення

неадекватного уявлення про хід розслідування та зібрані докази, непрямий допит, мислена реконструкція обставин злочину, словесна розвідка, демонстрація можливостей розслідування, використання стану емоційної напруженості, емоційний експеримент, допуск легенди, нейтралізація особи, суцільна ізоляція особи.

неадекватного уявлення про хід розслідування та зібрані докази, непрямий допит, мислена реконструкція обставин злочину, словесна розвідка, демонстрація можливостей розслідування, використання стану емоційної напруженості, емоційний експеримент, допуск легенди, нейтралізація особи, суцільна ізоляція особи.

Висновок до розділу 2

Дослідити актуальні проблеми доказування у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей можна побачити те що під час судового засідання неповнолітньому потерпілому чи свідку доведеться знову проходити через таку саму процедуру допиту, оскільки чинне законодавство не передбачає можливості використання звукозапису вже проведеного під час досудового слідства допиту. Неврегульованим є також питання тривалості та кількості проведених допитів. Недосконалість у питаннях проведення кримінально-процесуальних, в тому числі і слідчих дій, має наслідком повторне травмування психіки дитини, що може потягнути за собою повної відмови від дачі показань і подальше зростання латентності злочинів, пов'язаних з насильством дітей тощо. Дослідивши засоби доказування у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей та виходячи з наведеного визначення, до засобів процесуального доказування відносяться: процесуальні дії,

науково-технічні засоби, що використовуються в ході проведення процесуальних дій, докази, процесуальні джерела доказів, процесуальна форма оперування доказами, процесуальними джерелами та науково-технічними засобами в ході доказування.

Процесуальні дії можна визначити як визначену кримінально-процесуальним законодавством діяльність учасників кримінального судочинства, спрямовану на збирання, фіксацію, перевірку та аналіз доказів, яка є засобом всебічного повного та об'єктивного дослідження всіх обставин кримінальної справи для досягнення завдань кримінального судочинства.

Вивчивши тактику пізнання у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей бачимо що тактика пізнання включає в себе такі елементи як: тактичний прийом, тактична рекомендація, система (підсистема) тактичних прийомів, тактика процесуальної дії, яка охоплює весь типовий тактичний комплекс

можливого її здійснення, реалізації; система процесуальних дій (тактична операція), яка спрямована на виконання завдання розслідування у відповідній слідчій ситуації.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

Висновки

1. Проаналізувавши правове забезпечення доказування у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей можна дійти висновку що наукове судове пізнання у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей є законодавчо визначеною і закріпленою процедурою у формі доказування, шляхом опосередкованого та дистанційного характеру отримання інформації з об'єктів матеріального світу, показань свідків, потерпілого, підозрюваного, висновків експертів та логічних умовиводів з приводу пред'явлених доказів, за результатами розгляду і оцінки яких суд виносить вирок.

2. Дослідивши поняття та види судового пізнання у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей необхідно звернути увагу на рівні пізнання: емпіричний та теоретичний. Емпіричний це такий рівень пізнання, який здійснюється переважно за допомогою органів чуття, а тому і зміст його результатів в основному отримується з досвіду, тобто безпосередньої взаємодії органів чуття з об'єктивною дійсністю.

3. Вивчивши суб'єкти судового пізнання і доказування у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей, ми побачили що суб'єкт пізнання є поняттям більш широким, ніж поняття суб'єкт доказування, оскільки кожен суб'єкт доказування є суб'єктом пізнання, але не кожен суб'єкт пізнання є суб'єктом доказування.

4. Дослідити актуальні проблеми доказування у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей можна побачити те що під час судового засідання неповнолітньому потерпілому чи свідку доведеться знову проходити через таку саму процедуру допиту, оскільки чинне законодавство не передбачає можливості використання звукозапису вже проведеного під час досудового слідства допиту. Крім того, чинним КПК України не закріплено жодних гарантій та особливостей проведення допиту неповнолітнього під час досудового слідства. Неврегульованим є також питання тривалості та кількості проведених допитів. Недосконалість у питаннях проведення кримінально-процесуальних, в тому числі і слідчих дій має наслідком

повторне травмування психіки дитини, що може потягнути за собою повної відмови від дачі показань і подальше зростання латентності злочинів, пов'язаних з насильством дітей тощо.

5. Проаналізувати обставини, що підлягають доказуванню у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей, належать такі обставини: подія злочину, винність обвинуваченого у вчиненні злочину і мотиви злочину; обставини, що впливають на ступінь тяжкості злочину, а також обставини, що характеризують особу обвинуваченого, пом'якшують та обтяжують покарання; характер і розмір шкоди, завданої злочином, а також розмір витрат закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочинного діяння.

6. Дослідивши засоби доказування у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей та виходячи з наведеного визначення, до засобів процесуального доказування відносяться: процесуальні дії, науково-технічні засоби, що використовуються в ході проведення процесуальних дій, докази, процесуальні джерела доказів, процесуальна форма оперування доказами, процесуальними джерелами та науково-технічними засобами в ході доказування.

7. Вивчивши тактику пізнання у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей бачимо що тактика пізнання включає в себе такі елементи як: тактичний прийом, тактична рекомендація, система (підсистема) тактичних прийомів, тактика процесуальної дії, яка охоплює весь типовий тактичний комплекс можливого її здійснення, реалізації; система процесуальних дій (тактична операція), яка спрямована на виконання завдання розслідування у відповідній слідчій ситуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про права дитини: Конвенція від 20 листопада 1989 року ратифікована Постановою ВР № 789-XII від 27 лютого 1991 року. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

2. Всесвітня організація охорони здоров'я, офіційний веб-сайт. URL:
<http://www.who.int/>

3. Про внесення змін та доповнень до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України (щодо процедури допиту неповнолітніх потерпілих і свідків): Пояснювальна записка до проекту Закону України від 06 листопада 2011р. URL:

http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GF5NW00B.html

4. Моніторинг судової практики України у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей та жінок. Ахтирська Н.М., - Київ: Тютюкін, 2011 рік, 108 с.

5. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії, ратифікований Верховною Радою України 3 квітня 2003 року. Відомості Верховної Ради України. 2003. №29. Ст. 226. URL:

http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_009

6. Про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення: Конвенція Ради Європи підписана Україною 14 листопада 2007 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_027

7. Міністерство внутрішніх справ України: офіційний веб-сайт. URL:
<http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/index>

8. Шутка В. Я. Обставини, що підлягають доказуванню у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей. Сучасний вимір держави і права: Міжнар. наук. практ. онлайн-конф. Львів, 14-15.05.2021р.

9. Шутка В. Я Міжнародні-правові стандарти у сфері запобігання та протидії насильства щодо дітей. *Науково-практичний журнал «Європейські перспективи»* № 4 від 2021 року.

10. Котюк І.І. Судова гносеологія: проблеми методології та практики. : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / І. І. Котюк ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2008. – 37 с./

11. Карнеева Л.М. Познание в уголовном процессе. Словарь основных уголовно-процессуальных понятий и терминов. URL: <http://www.lawtech.ru/>

12. Котюк І.І. Основи теорії судового пізнання ч.1 загальнотеоретичні аспекти. навчальний посібник для студентів юридичних факультетів. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. – 423 с

13. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24 січня 1995 року №20/95-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/20/95-вр>

14. Про Державну програму запобігання дитячій бездоглядності на 2003 - 2005 роки: Указ президента України від 21 лютого 2003 № 154/2003. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/154/2003>

15. Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення: Наказ від 16 січня 2004 року № 5/34/24/11. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0099-04> (втратив чинність).

16. Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні: Указ Президента України від 24 травня 2011 року № 597/2011. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U597_11.html

17. Проект Концепції створення та розвитку ювенальної юстиції в Україні. URL: <https://www.viaduk.com/clients/vs.nsf/0/69F43B16511091D2C325701A001DCD49?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=69F43B16511091D2C325701A001DCD49&Count=500&>

18. Сімейний Кодекс України: Закон в редакції від 01 січня 2021 р. № 2947-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

19. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав:

Постанова пленуму Верховного Суду України №3 30.03.2007. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-07>

20. Резов В. Судово-психологічна експертиза в цивільному судочинстві, Юридична Україна, 2003. – № 6. – С. 27-34

21. Узагальнення практики розгляду судами цивільних справ про усиновлення дітей, позбавлення батьківських прав, встановлення опіки та піклування над дітьми Апеляційним судом м. Києва від 01.01.2009. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1077.2501.0>

22. Стан та структура злочинності в Україні (2010 - 2011 рік): МВС офіційний сайт, URL: <http://mvs.gov.ua>

23. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон в редакції від 04.10.2021р. № 4651-VI. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>

24. Треушников М.К. Судебные доказательства. М. : ОАО Издательский дом «Городец», 2004. – 272 с.,

25. Эйсман А.А. Логика доказывания. М. : Изд-во «Юрид. Литература», 1971. – 112 с.

26. Рубинштейн Л. «Основы общей психологии». URL: <http://www.gumer.info/bibliotek/Buks/Psihol/rubin/index.php>

27. Алексеев В.Б., Алексеева Л.Б., Божьев В.П., Бойков А.Д., и др. Курс советского уголовного процесса: Общая часть / Под ред. А. Бойкова и И. Карпеца. – М.: Юрид. лит., 1989. – 640 с.

28. Кузьмічов В.С., Прокопенко Г.І. Криміналістика: Навч. посіб. / За заг. ред. В. Гончаренка, Є. Мойсеєва. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 368 с.

29. Про прокуратуру: Закон України від 5 листопада 1991 р. №1789-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1789-12>

30. Про Службу безпеки України/ Закон України від 25 березня 1992 р. №2229-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>

31. Кримінальний процес (загальна та особлива частини): Навчально-метод. матеріали для студентів 2-го курсу Факультету № 2 за спеціальністю «Право» / П.Д. Удапова, В.В. Рожнова, М.Я. Никоненко, О.Ю. Хабло, О.В. Кубарева – К.: Національна академія внутрішніх справ, 2017. – 63 с.

32. Романюк Б.В. Окремі питання вибору спеціаліста для проведення експертизи на досудовому слідстві // Право України. 2003. № 1.

33. Костицький М.В. Використання спеціальних психологічних знань у радянському кримінальному процесі / Київ : НМК ВО, 1990. С. 5-8.

34. Шейфер С.А. Следственные действия. Система и процессуальная форма. -М.: Юрид. Лит., 1981. С. 74.

35. Жогин Н.В. Теория доказательств в советском уголовном процессе, изд. 2-е исправленное и дополненное. М.: Юридическая литература, 1973. СС. 287.

36. Коваленко Є. Г. Теорія доказів у кримінальному процесу України. URL: http://adhdportal.com/book_3517.html

37. Волинець Л. С., Гурковська Л. П., Савчук І. В. Надання допомоги дітям-жертвам злочинів, пов'язаних із торгівлею дітьми, дитячою проституцією, дитячою порнографією, проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини, з урахуванням національної та міжнародної практик. Київ: ТОВ «К.І.С.». 2011. 132 с.

38. Орлов А. Б. Психологическое насилие в семье – определение, аспекты, основные направления оказания психологической помощи. *Психолог в детском саду*. 2000. № 2–3. С. 182–187.

39. Журавлева Т. М., Сафонова Т. Я., Цымбал Е. И. Помощь детям — жертвам насилия. — М. : Генезис. 2006. 112 с.

40. Щорічна доповідь про торгівлю людьми «Trafficking in Persons Report – 2009». URL: www.kmu.gov.ua/spert

41. Карпачова Н. Найбільшим викликом сучасності є бідність. Вона концентрує в собі всю проблематику прав людини в Україні. URL: www.ua-pravda.com

42. Managing child abuse, Handbook for medical officers, World Health Organization Regional Office for South-East Asia, New Delhi, 2004

43. Проблеми насильства над дітьми. URL: <http://familytimes.com.ua>

44. Говорун Т., Кікенежді О. Стать та сексуальність: психологічний ракурс. Навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 1999. — 384 с.

45. Бебчук М.А. Сексуальное поведение при различных психических расстройствах у девочек младшего подросткового возраста. дисс. ... канд. мед. наук. М., 1993. 201с.

46. Ахтирська Н.М., Кочемировська О.О., Христова Г.О. Розгляд справ стосовно жорстокого поводження з дітьми судами України: аналіз законодавства та практики його застосування. Київ: ТОВ «K.I.C.», 2010. 124с.

47. Озерян Е. «Папа говорив: «Так как мамы у нас нет, она нас бросила, то ты будешь моей женой». «ФАКТЫ». URL: <http://fakty.ua>

48. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Відп. ред. С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко - Х.: Одиссей, 2013 - 1104 с.

49. Кримінальний Кодекс України: Закон в редакції від 04.10.202. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

50. Бажанов М. І. Кримінальне право України, Київ, Юрінком Інтер, 2005. URL: <http://www.ebk.net.ua/Book/KPravo/index.htm>

51. Мірошниченко Т.М., Бринцев В.Д. Проблеми доказування у кримінальному процесі. URL: <http://ukr-pravo.at.ua/index/0-834>

52. Трошевній Ю.М., Капліна О.В. Кримінальний процес: під ред. Трошевого, Капліної. Харків. «Право» 2010 р. URL: <http://kizman-tehn.com.ua/wp-content/uploads/2017/09/Krim-protse-Tatsiy.pdf>

53. Криміналістика. Скригонюк/М. І., підручник.- Київ. 2005. URL:
<http://apclvacia.org.ua/content/kriminalistika-skrigonyuk-m-i-pidruchnik-k-2005>

54. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. (із змінами)
 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254к/96-вр#Text> (дата звернення:
 15.02.2021 р.).

56. *Kaplina O.V., Kuchynska O.P., Kravchenko O.M. (2021) Interrogation of minor and juvenile witnesses in criminal proceedings: Current state and prospects for improvement. Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine* Volume 28, Issue 3, Pages 268 – 276. URL:

<https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85117442189&origin=resultlist>

57. *Volevodz A.G.^a, Grinenko A.V.^a, Potapov V.D. (2018) Russian law and international standards of pre-trial proceedings in criminal cases against minors. Russian journal of criminology Open Access* Volume 12, Issue 3, Pages 407-416 URL:

<https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85049151840&origin=resultlist&sort=plf->

[f&src=s&sid=5dc31f260919978f14e7815d0e55b8e0&sot=b&sdt=b&sl=59&s=TI](https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85049151840&origin=resultlist&sort=plf-f&src=s&sid=5dc31f260919978f14e7815d0e55b8e0&sot=b&sdt=b&sl=59&s=TI)

[TITLE-ABS-](https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85049151840&origin=resultlist&sort=plf-f&src=s&sid=5dc31f260919978f14e7815d0e55b8e0&sot=b&sdt=b&sl=59&s=TITLE-ABS-)

[KEY%28protection+of+minors+in+criminal+proceedings%29&relpos=2&citeCnt=1&searchTerm=](https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85049151840&origin=resultlist&sort=plf-f&src=s&sid=5dc31f260919978f14e7815d0e55b8e0&sot=b&sdt=b&sl=59&s=TITLE-ABS-KEY%28protection+of+minors+in+criminal+proceedings%29&relpos=2&citeCnt=1&searchTerm=)